

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Β΄ Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών

Τόμος 2ος

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ Β΄

Προϊστάμενος: Παύλος Φ. Μάραντος

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Κώστας Ν. Θεριανός, Δρ. Επιστημών της Αγωγής,
Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης

Νίκος Δ. Φωτόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Χριστίνα Βέικου, Μέλος ΔΕΠ ΑΕΙ, πρ. Σύμβουλος
Π.Ι. (συντονίστρια)

Ακριβή Γεωργούση, Σχολ. Σύμβουλος, Master
Κοινωνικών Επιστημών

Χαράλαμπος Γ. Καριοφύλλας, Εκπαιδευτικός ΠΕ09,
MSc. Οικονομολόγος

ΕΠΟΠΤΕΙΑ – ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Παύλος Φ. Μάραντος

ΑΝΑΔΟΧΟΣ

Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.

Φιλολογική επιμέλεια: Χρύσα Φραγκιαδάκη

Εξώφυλλο: Δώρος Παπαϊωαννίδης

Σελιδοποίηση: Χριστίνα Κωνσταντινίδου

**«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ
ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ»**

**της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου
αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ»**

ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των Αξόνων

Προτεραιότητας 1, 2 και 3 – ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ

ΠΡΑΞΗ του ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που

συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση

- Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς

Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 – 2013).

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κώστας Ν. Θεριανός • Νίκος Δ. Φωτόπουλος

ΑΝΑΔΟΧΟΣ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Β' Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών

Τόμος 2ος

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

3

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

- 3.1** Ορισμός και αντικείμενο της κοινωνιολογίας
- 3.2** Βασικά στοιχεία του κοινωνιολογικού στοχασμού: η κοινωνιολογική «φαντασία» κατά Τ. Ρ. Μιλς – Παραδείγματα
- 3.3** Βασικές κοινωνιολογικές σχολές
- 3.4** Κοινωνικοί θεσμοί
- 3.5** Κοινωνική διαστρωμάτωση και κοινωνική κινητικότητα
- 3.6** Κοινωνικές ανισότητες

ώρες 14

ΣΤΟΧΟΙ

Οι μαθητές/-τριες να μπορούν να:

- διακρίνουν την επιστήμη της κοινωνιολογίας, το αντικείμενό της, τους κλάδους και τις σχέσεις της με τις άλλες επιστήμες.
- διακρίνουν την κοινωνιολογική γνώση από την καθημερινή αντίληψη της πραγματικότητας.
- διακρίνουν τις βασικές θεωρίες των κοινωνιολογικών σχολών και θεωριών.

- διατυπώνουν την έννοια των κοινωνικών θεσμών.
- εξηγούν τις έννοιες: διαστρωμάτωση, κινητικότητα, τάξη, θέση, ρόλος, καθώς και τα κριτήρια διάκρισής τους.
- διερευνήσουν τα αίτια και να γνωρίσουν τις μορφές των κοινωνικών ανισοτήτων.
- εξηγούν ότι οι δημοκρατικές κοινωνίες παρέχουν, σε όσους επιθυμούν, τη δυνατότητα να αναπτυχθούν και να πραγματοποιήσουν τους στόχους και τα οράματά τους.

Βασική ορολογία

- δουλοπάροικοι
- κατοπτρικός εαυτός
- κοινωνική ανισότητα
- κοινωνικός αποκλεισμός
- κοινωνική διαστρωμάτωση
- κοινωνική θέση
- κοινωνική κινητικότητα
- κοινωνία
- κοινωνική τάξη
- κοινωνικό στρώμα
- κοινωνικός θεσμός
- κοινωνικός ρόλος
- κοινωνιολογική φαντασία
- κρίση

- **λειτουργισμός**
- **ομάδα**
- **παρασκήνιο**
- **προσκήνιο**
- **σημαντικοί άλλοι**
- **συμβολική αλληλεπίδραση**
- **σχολείο**
- **σχολή συγκρούσεων**
- **φτώχεια**

Γιώργος Ιωάννου, Περί ενός συμβάντος, Εθνική Πινακοθήκη.

3.1

Ορισμός και αντικείμενο της κοινωνιολογίας

Ο όρος κοινωνιολογία προέρχεται από τη γαλλική λέξη *sociologie*, η οποία δηλώνει τη μελέτη της κοινωνίας. Η κοινωνιολογία περιλαμβάνει τη μελέτη της κοινωνικής ζωής, των κοινωνικών ομάδων, των κοινωνικών σχέσεων, των κοινωνιών. Ειδικότερα:

Η κοινωνιολογία είναι η επιστήμη που ασχολείται με:

α) Τα κοινωνικά φαινόμενα. Οι ανισότητες, η φτώχεια, η ανεργία, οι αυτοκτονίες, η εγκληματικότητα κτλ. είναι κοινωνικά φαινόμενα. Η κοινωνιολογία προσπαθεί να ερευνήσει τους παράγοντες που τα προκαλούν, πώς εξελίσσονται, πώς επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων.

β) Τις κοινωνικές ομάδες. Οι άνθρωποι, στην καθημερινή τους ζωή, συγκροτούν ή συμμετέχουν σε κοινωνικές ομάδες. Η κοινωνιολογία μελετά το πώς συγκροτούνται αυτές οι ομάδες, ποιοι είναι οι σκοποί τους, ποιες ανάγκες καλύπτει το άτομο μέσα από τη συμμετοχή του σε αυτές, πώς οι ομάδες επηρεάζουν το άτομο, πώς και γιατί διαλύονται οι ομάδες. Πώς συγκροτούνται και πώς συμπεριφέρονται οι μεταναστευτικές ομάδες σε μια κοινωνία; Πώς δημιουργούνται και πώς δρουν οι ομάδες των χούλιγκαν; Ποια μπορεί να είναι η επίδραση της ομάδας στο άτομο;

γ) Τις σχέσεις ανάμεσα στο άτομο και την ομάδα. Τι ευκαιρίες για καριέρα δίνονται σε μια γυναίκα που ζει

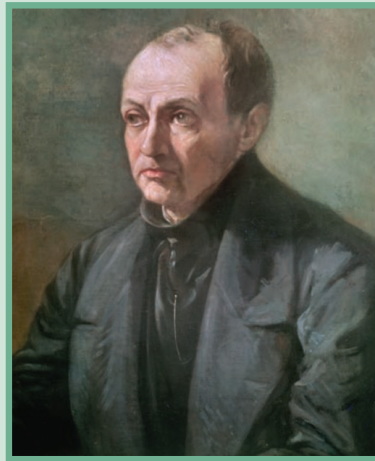
σε μια ανδροκρατική κοινωνία; Πώς το κοινωνικό περιβάλλον επηρεάζει τη σχολική πορεία ενός μαθητή; Ο Άγγλος κοινωνιολόγος Πολ Γουίλις ερεύνησε το πώς και με ποιους τρόπους οι ομάδες ομηλίκων επιδρούν στους μαθητές. Μελέτησε, αρκετό χρονικό διάστημα, μια ομάδα νέων εργατικής καταγωγής που είχαν προβλήματα επίδοσης και συμπεριφοράς στο σχολείο. Η μελέτη του έδειξε πως οι νέοι αυτοί συμπεριφέρονταν ενάντια στους κανόνες του σχολείου, επειδή αυτή η συμπεριφορά επιβραβευόταν από την ομάδα όπου ανήκαν. Όποιον έκανε φασαρία στην τάξη ή προξενούσε καταστροφές στο σχολικό κτήριο η ομάδα τον θεωρούσε «μάγκα» και «άντρα». Αντίθετα, η ίδια ομάδα στιγμάτιζε σαν «φυτό» και «σπασίκλα» όποιον μαθητή προσπαθούσε να τα πάει καλά στο σχολείο.

δ) Τις σχέσεις ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες.

Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες; Πώς δημιουργούνται; Πώς εξελίσσονται; Γίνονται και πώς μεικτοί γάμοι (γάμοι ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών εθνικών ή θρησκευτικών ομάδων); Υπάρχουν προκαταλήψεις; Πώς μπορούν αυτές οι προκαταλήψεις να οδηγήσουν σε συγκρούσεις; Μπορούν αυτές οι προκαταλήψεις να ξεπεραστούν; Ιδιαίτερα στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου άνθρωποι διαφορετικής εθνικότητας και θρησκείας ζουν μαζί, η μελέτη των σχέσεων των κοινωνικών ομάδων είναι απαραίτητη.

ε) Τις κοινωνικές διαδικασίες και τον μετασχηματισμό των κοινωνιών. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά

των κοινωνιών; Σε τι διαφέρει η μια από την άλλη; Πώς αλλάζουν οι κοινωνίες στον χώρο και τον χρόνο; Πώς πέρασε η ανθρωπότητα από το δουλοκτητικό στο φεουδαρχικό και μετά στο καπιταλιστικό σύστημα; Γιατί αλλάζουν ή εξαφανίζονται κάποιοι θεσμοί; Είναι η σημερινή οικογένεια όπως ήταν πριν από 150 χρόνια; Γιατί η ελληνική κοινωνία είναι διαφορετική από την αγγλική; Αυτά είναι ερωτήματα που απασχολούν την κοινωνιολογία.

Αύγουστος Κοντ (1798-1857)

Γάλλος φιλόσοφος. Δημιούργησε τον όρο «κοινωνιολογία» το 1839. Μέχρι τότε χρησιμοποιούσε τον όρο «κοινωνική φυσική». Ο όρος «κοινωνιολογία» περιγράφει γενικά την επιστήμη της κοινωνίας. Όμως, η χρήση του όρου παρουσιάζει διαφοροποιήσεις και στους ίδιους τους κοινωνικούς επιστήμονες.

Έτσι, άλλοι θεωρητικοί ορίζουν την κοινωνιολογία ως την επιστήμη που μελετά τις κοινωνικές σχέσεις και άλλοι ως την επιστήμη που μελετά τις κοινωνικές δομές.

Γιάννης Γαΐτης, Σύνθεση, 1975, Εθνική Πινακοθήκη.

Η κοινωνιολογία μελετά την κοινωνία ως σύστημα σχέσεων. Αντιμετωπίζει τον άνθρωπο ως μέλος κάποιας συλλογικότητας. Για την κοινωνιολογία, δεν νοείται άνθρωπος εκτός κοινωνικών σχέσεων. Οι κοινωνικές σχέσεις δημιουργούν τον άνθρωπο ως κοινωνικό ον.

Η κοινωνιολογία, όπως και κάθε επιστήμη, έχει ένα ιδιαίτερο τρόπο σκέψης. Η κοινωνιολογική θεώρηση της οικονομίας, της πολιτικής, του πολιτισμού, της καθημερινής μας ζωής χαρακτηρίζεται από παραδοχές, τις οποίες έχει επισημάνει ο Γάλλος κοινωνιολόγος Κριστιάν ντε Μοντλιμπέρ. Αυτές οι παραδοχές είναι:

- **Ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον. Δεν υπάρχει άνθρωπος έξω από κάποια ομάδα. Η προσωπικότητα του ανθρώπου διαμορφώνεται μέσα στην κοινωνία, ως αποτέλεσμα πολλών και διαφορετικών παραγόντων (βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών).**
- **Ο άνθρωπος δεν είναι παντού και πάντοτε ο ίδιος. Αλλάζει μέσα στον χώρο και τον χρόνο. Οι συνήθειες, τα ήθη και τα έθιμα, οι αξίες, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, η άποψη για το καλό και το κακό αλλάζουν από τόπο σε τόπο και από εποχή σε εποχή. Δεν υπάρχουν αντιλήψεις, συνήθειες, τρόποι ζωής που να είναι αποδεκτά από όλους τους ανθρώπους.**
- **Οι ομάδες διαφοροποιούνται και μεταδίδουν, από τη μια γενιά στην άλλη, τα χαρακτηριστικά της ιδιαιτερότητάς τους. (Έλληνες, Αλβανοί, Ρουμάνοι, Βούλγαροι, Άγγλοι κτλ.), οι θρησκευτικές ομάδες (χριστιανοί, μουσουλμάνοι) προσπαθούν να μεταβιβάσουν στην επόμενη γενιά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, όπως η γλώσσα, η θρησκεία, έναν συγκεκριμένο τρόπο αντίληψης του κόσμου, διάφορες συνήθειες κτλ.**
- **Οι σχέσεις μεταξύ των ομάδων είναι σχέσεις ανταγωνισμού, ελέγχου και κυριαρχίας. Οι σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες ομάδες δεν είναι ισότιμες και αρμονικές. Όλοι οι μεγάλοι θεωρητικοί της κοινωνιολογίας επεσήμαναν ότι, ανάμεσα στις διάφορες ομάδες, υπάρχει ο ανταγωνισμός για την επιβίωση**

(Ντυρκέμ), η πάλη ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις που έχουν αντίθετα συμφέροντα (Μαρξ), οι εντάσεις και οι συγκρούσεις που προκαλούνται από την προσπάθεια μιας κυρίαρχης ομάδας να επιβάλει τις αντιλήψεις και τις αξίες της στις υπόλοιπες ομάδες (Βέμπερ). Η κοινωνία δεν είναι ένα ομοιογενές σύνολο. Η συνύπαρξη διαφορετικών ανθρώπων, ομάδων, τάξεων, εθνοτήτων κτλ. είναι μόνιμο χαρακτηριστικό της κοινωνίας. Η αναζήτηση μιας ομοιογενούς κοινωνίας είναι εξωπραγματική.

Χαράλαμπος Παχής, Πρωτομαγιά στην Κέρκυρα, Εθνική Πινακοθήκη.

«Το κοινωνικό εξηγείται από το κοινωνικό»
(Εμίλ Ντυρκέμ).

Η φράση αυτή του Γάλλου κοινωνιολόγου σημαίνει ότι τα κοινωνικά φαινόμενα προκαλούνται από παράγοντες που υπάρχουν στην κοινωνία και δεν οφείλονται στο άτομο (βιολογικοί-ψυχολογικοί παράγοντες). Η ανεργία οφείλεται στις οικονομικές δομές και όχι στην «τεμπελιά» των ανέργων. Οι πόλεμοι γίνονται εξαιτίας των συμφερόντων και όχι λόγω της «κακής φύσης» των ανθρώπων. Η αποτυχία ενός παιδιού στο σχολείο οφείλεται, κυρίως, στο μορφωτικό επίπεδο της οικογένειάς του και όχι στην τεμπελιά ή στο ότι «γεννήθηκε χαζό και δεν παίρνει τα γράμματα». Το πώς περνάμε τον ελεύθερό μας χρόνο οφείλεται σε κοινωνικούς παράγοντες, είναι κοινωνικό φαινόμενο και όχι αποκλειστικά ατομική υπόθεση. Το πώς έχει μάθει η οικογένεια το παιδί από μικρή ηλικία να περνά τον ελεύθερο του χρόνο, τι αρέσει στην παρέα του, τι προβάλλουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τι μηνύματα παίρνει από το σχολείο καθορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, με τι θα ασχοληθεί στον ελεύθερο χρόνο του.

3.2

Βασικά στοιχεία του κοινωνιολογικού στοχασμού: η κοινωνιολογική «φαντασία» κατά Τ. Ρ. Μιλς – Παραδείγματα

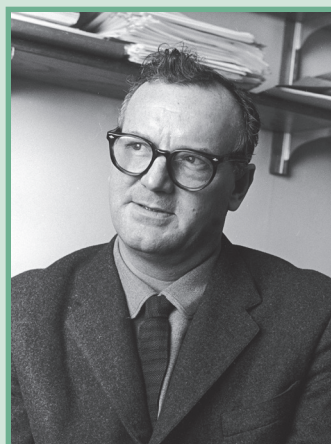
«Η αλήθεια βρίσκεται στο Όλον»

Χέγκελ

Τα διάφορα φαινόμενα στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική δεν είναι ασύνδετα μεταξύ τους. Αντίθετα, συνδέονται με περίπλοκες σχέσεις, οι οποίες δεν είναι προφανείς. Η εξέταση του κάθε φαινομένου ξεχωριστά από τα υπόλοιπα μάς απομακρύνει από την ολοκληρωμένη ερμηνεία του. Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος μένει άνεργος και θεωρεί ότι γι' αυτό φταίνει οι μετανάστες που «παίρνουν τις δουλειές» από τον ημεδαπό πληθυσμό. Αυτό, όμως, αποτελεί μια επιφανειακή και λανθασμένη τελικά, άποψη. Αν διαβάσει, ενημερωθεί, συζητήσει το θέμα με ανθρώπους που γνωρίζουν, ο άνεργος θα αρχίσει να συσχετίζει την ανεργία με την οικονομική κατάσταση της χώρας, το οικονομικό σύστημα που προκρίνει τα κέρδη των επιχειρήσεων και όχι τις ανάγκες των ανθρώπων, τους χαμηλούς μισθούς που σπρώχνουν τους περισσότερους εργαζόμενους να αναζητούν και δεύτερη θέση εργασίας, τα ελάχιστα προσόντα που ενδεχομένως να έχει ως εργαζόμενος, λόγω της μη φοίτησης σε υψηλές εκπαιδευτικές βαθμίδες για αντικειμενικούς κοινωνικούς λόγους

κτλ. Θα αρχίσει, λοιπόν, να συνειδητοποιεί ότι η κατάσταση του οφείλεται σε πολλούς, διαφορετικούς αλλά και αλληλένδετους παράγοντες.

Η ικανότητα ενός ανθρώπου να συνδέει αυτό που συμβαίνει στην προσωπική καθημερινή του ζωή με ιστορικά γεγονότα και κοινωνικά φαινόμενα είναι το περιεχόμενο του όρου **κοινωνιολογική φαντασία**. Ο όρος διατυπώθηκε από τον Αμερικανό κοινωνιολόγο Μιλς. Η κοινωνιολογική φαντασία είναι αυτή που βοηθά τη σκέψη μας να αναζητά ολοκληρωμένα τις αιτίες των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων και να μη φορτώνουμε ό,τι μας συμβαίνει σε «αποδιοπομπαίους τράγους», οι οποίοι στιγματίζονται κοινωνικά (είμαστε άνεργοι γιατί δουλεύουν οι ξένοι, οι γυναίκες κτλ.).

Τσαρλς Ράιτ Μιλς (Charles Wright Mills, 1916-1962)
Αμερικανός κοινωνιολόγος

Συμβούλευε τους κοινωνιολόγους να συμμετέχουν σε προσπάθειες κοινωνικής μεταρρύθμισης και να κάνουν προτάσεις για τη βελτίωση των κοινωνικών θεσμών. Ο Μιλς πρότεινε να προσπαθούμε να ανακαλύψουμε τους παράγοντες που διαμορφώνουν την καθημερινή μας ζωή. Γι' αυτόν, η κοινωνική ανισότητα και η τεράστια οικονομική και πολιτική δύναμη των μεγάλων επιχειρήσεων είναι οι βασικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τις σύγχρονες κοινωνίες.

«...σπάνια οι άνθρωποι βλέπουν τον σύνδεσμο που υπάρχει ανάμεσα στα προσωπικά τους βάσανα, από τη μια και στις ιστορικές αναταραχές και τις θεσμικές αντιθέσεις από την άλλη. Δεν αποδίδουν συνήθως την προσωπική τους ευτυχία στις μεγάλες διακυμάνσεις της κοινωνίας στην οποία ζουν [...] τους λείπει η ουσιώδης εκείνη ιδιότητα του πνεύματος, η απαραίτητη για να συλλάβουν την αλληλεπίδραση ανθρώπου και κοινωνίας, βιογραφίας και ιστορίας, εγώ και κόσμου».

C. Wright Mills, Η κοινωνιολογική φαντασία, μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα - Σ. Τσακνιάς, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.

Η κοινωνιολογική φαντασία, η αναγωγή του επιμέρους στο όλο, αποτελεί και την κομβική διαφορά ανάμεσα στην «καθημερινή» και τη «θεωρητική» σκέψη. Η θεωρητική σκέψη:

- Είναι συστηματοποιημένη και προέρχεται από ένα σύνολο ερμηνειών που έχουν μεταξύ τους λογική συνέπεια.
- Στηρίζεται στην ολιστική προσέγγιση των παραγόντων που διαμορφώνουν ένα φαινόμενο. Αυτό σημαίνει ότι συνεξετάζει την επίδραση πολλών παραγόντων και δεν μένει μόνο σε έναν παράγοντα.
- Στηρίζεται σε ερευνητικά δεδομένα που υπερβαίνουν και, πολλές φορές, δεν συμφωνούν με αυτό που «βλέπουν τα μάτια μας» (εμπειρισμός).
- Πολλές φορές, η κοινωνική θεωρία ανατρέπει αυτό που πιστεύουμε, καθώς δείχνει ότι η άποψή μας στηριζόταν σε μια απλοϊκή και αβασάνιστη αντίληψη για την πραγματικότητα.

Πίτερ Μπρέγκελ ο Πρεσβύτερος, Ολλανδικές παροιμίες, 1559.

Η ανάλυση ενός πίνακα του Μπρέγκελ είναι ένα καλό παράδειγμα κατανόησης του τι σημαίνει κοινωνιολογική φαντασία. Στον πίνακα παρουσιάζονται άνθρωποι που κάνουν διάφορες δραστηριότητες. Η κάθε δραστηριότητα μας φαίνεται παράξενη. Άλλος σκάβει, άλλος κρατάει μια μπάλα, άλλος γυρίζει γύρω από ένα στέγαστρο με σανό. Ο πίνακας φαίνεται να μην έχει κανένα λογικό νόημα. Όμως, ο τίτλος του πίνακα (Ολλανδικές παροιμίες) είναι το πλαίσιο που μας βοηθά να καταλάβουμε το νόημά του. Είναι το πλαίσιο που ρίχνει φως στις δραστηριότητες που παρουσιάζει ο πίνακας. Οι δραστηριότητες των ανθρώπων που απεικονίζει παραπέμπουν σε εκατό περίπου ολλανδικές παροιμίες της εποχής του ζωγράφου. Όπως ο τίτλος δίνει νόημα στον πίνακα, έτσι και οι

κοινωνιολόγοι χρειάζονται ένα θεωρητικό πλαίσιο για να εξηγήσουν τα κοινωνικά φαινόμενα. Η κοινωνιολογική φαντασία είναι το νήμα που συνδέει φαινόμενα της καθημερινότητας που, με πρώτη ματιά, φαίνονται μεταξύ τους ασύνδετα (το παράδειγμα της ανάλυσης του πίνακα του Μπρέγκελ υπό το πρίσμα της κοινωνιολογικής φαντασίας προέρχεται από το Antony Giddens, *Sociology*, 6th edition, Polity Press, 2009, σελ. 10).

Πίτερ Μπρέγκελ ο Πρεσβύτερος, Ο Πύργος της Βαβέλ, Μουσείο ιστορίας της Τέχνης, Βιέννη.

«Όταν μια κοινωνία περνά το στάδιο της εκβιομηχάνισης, ο αγρότης γίνεται εργάτης, ο φεουδάρχης γίνεται επιχειρηματίας ή αφανίζεται. Όταν ανεβαίνουν ή πέφτουν οι κοινωνικές τάξεις, άλλοι άνθρωποι βρίσκουν δουλειά και άλλοι μένουν άνεργοι.[...] Οι άνθρωποι, ακόμη κι όταν δεν είναι πανικόβλητοι, αισθάνονται τους παλιούς τρόπους σκέψης κι αίσθησης

να έχουν καταρρεύσει [...] Ό,τι τους λείπει δεν είναι η πληροφορία: σε αυτόν τον Αιώνα των γεγονότων η πληροφορία καταδυναστεύει την προσοχή τους και τσακίζει την ικανότητά τους να την αφομοιώνουν. [...] Αυτό που χρειάζονται είναι μια ιδιότητα του πνεύματος που θα τους βοηθήσει να μεταχειριστούν τις πληροφορίες και να αναπτύξουν τη λογική τους έτσι ώστε να σχηματίσουν μια ευκρινή εικόνα γι' αυτό που συμβαίνει στον κόσμο κι αυτό που μπορεί να συμβαίνει στον ίδιο τον εαυτό τους. [...] Αυτή είναι η ιδιότητα του πνεύματος που μπορεί να ονομαστεί κοινωνιολογική φαντασία».

C. Wright Mills, Η κοινωνιολογική φαντασία, μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα - Σ. Τσακνιάς, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.

3.3

Βασικές κοινωνιολογικές σχολές

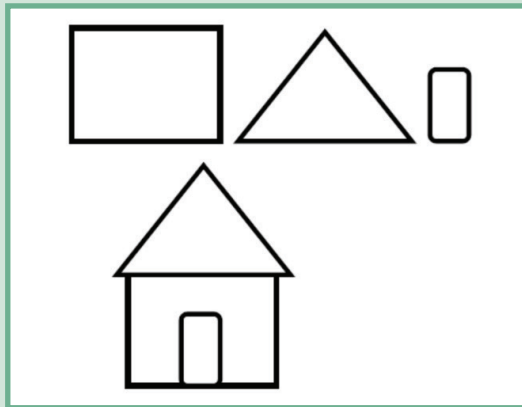
3.3.1

Η Σχολή του Λειτουργισμού

Οι κοινωνικοί επιστήμονες δεν έχουν την ίδια άποψη για το τι είναι και πώς λειτουργεί η κοινωνία. Ανάλογα με την άποψη που έχουν, συγκροτούν μια «σχολή σκέψης», έναν κοινό τρόπο σκέψης και προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων.

Η Σχολή του Λειτουργισμού έχει τις ρίζες της στο έργο του Αύγουστου Κοντ και του Εμίλ Ντυρκέμ. Τόσο ο Κοντ όσο και ο Ντυρκέμ συνήθιζαν να συγκρίνουν την κοινωνία με τον ανθρώπινο οργανισμό. Η σημασία που έχουν τα όργανα του σώματος (καρδιά, στομάχι, συκώτι κτλ.) για το σώμα και οι λειτουργίες που επιτελούν είναι ανάλογες με τις λειτουργίες που επιτελούν τα μέρη μιας κοινωνίας (μέλη της κοινωνίας, θεσμοί κτλ.).

Οι έννοιες του συστήματος, της αλληλεξάρτησης των μερών του και της λειτουργίας τους είναι οι λέξεις-κλειδιά στην προσπάθεια του λειτουργισμού να κατανοήσει την κοινωνία. Η Σχολή του Λειτουργισμού πήρε το όνομά της από την έμφαση που έδωσε στις λειτουργίες των θεσμών. Λέγεται, επίσης, και φονξιοναλισμός (από την αγγλική λέξη function που σημαίνει λειτουργία).

Η σχέση των σχημάτων κάνει το σπίτι. Με αυτή την έννοια το όλο είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών του.

«Η λέξη λειτουργία χρησιμοποιείται με εντελώς διαφορετικές σημασίες. Άλλοτε αναφέρεται σε ένα σύστημα βιοτικών κινήσεων, χωρίς αναφορά στα αποτελέσματά τους, και άλλοτε εκφράζει τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις κινήσεις αυτές και στις αντίστοιχες ανάγκες του οργανισμού. Μιλάμε, έτσι, για τη λειτουργία της πέψης, της αναπνοής κτλ. Λέμε, όμως, και ότι η πέψη επιτελεί τη λειτουργία της αφομοίωσης των υγρών και στερεών ουσιών από τον οργανισμό, [λειτουργία] που αποβλέπει στην αναπλήρωση των απωλειών, ότι η αναπνοή επιτελεί τη λειτουργία της εισαγωγής των αερίων που χρειάζονται οι ιστοί για να διατηρηθεί ένας οργανισμός στη ζωή. Με αυτή τη δεύτερη έννοια θα χρησιμοποιήσουμε και εμείς τον όρο».

E. Durkheim, The Division of Labour in Society, Free Press 1964.

«... η κοινωνία δεν μπορεί να κάνει αισθητή την επιρροή της παρά μόνο αν επιδρά, και δεν επιδρά παρά μόνο αν τα άτομα που την αποτελούν συναθροίζονται και δρουν από κοινού...»

Ε. Ντυρκέμ, Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου, μτφρ. Λ. Μουσούρου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1978.

Σύμφωνα με τους λειτουργιστές:

- **Η κοινωνία είναι σύστημα.** Το σύστημα είναι κάτι που υπάρχει ανεξάρτητα από άλλα συστήματα (π.χ. ένα ρολόι). Αποτελείται από συστατικά στοιχεία, τα οποία δεν έχουν λειτουργική αξία έξω από το σύστημα αυτό. Αν μια βίδα, ένας δείκτης, ένα γρανάζι δεν συνδεθούν με τον κατάλληλο τρόπο, δεν υπάρχει ρολόι. Το σύστημα είναι κάτι παραπάνω από το άθροισμα των μελών του. Αυτό το κάτι παραπάνω είναι η οργάνωση. Η κοινωνία είναι σύστημα θεσμών και σχέσεων. Η ισορροπία και η αναπαραγωγή του συστήματος πραγματοποιούνται μέσω των κοινωνικών θεσμών.
- **Κοινές αξίες των μελών.** Η συνοχή και η λειτουργία της κοινωνίας διασφαλίζεται όταν τα μέλη της έχουν ένα κοινό σύστημα αξιών και ακολουθούν ορισμένους, κοινά αποδεκτούς, κοινωνικούς κανόνες. Διαφορετικά, η κοινωνία κινδυνεύει να διαλυθεί. Οι

λειτουργιστές, και ιδιαίτερα ο Πάρσονς, έδωσαν μεγάλη βαρύτητα στη σχέση ατόμου και κοινωνίας.

- **Καταμερισμός ρόλων στα μέλη.** Τα μέλη μιας κοινωνίας έχουν διαφορετικούς ρόλους. Συνεργάζονται, όμως, όλα μαζί για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Η κατανομή των ρόλων στα μέλη πρέπει να γίνεται αξιοκρατικά, με κριτήριο τα προσόντα τους και την προσπάθεια που καταβάλλουν.
- **Οι κοινωνικοί θεσμοί είναι οργανικά τμήματα της κοινωνίας.** Τα μέλη μιας κοινωνίας ικανοποιούν τις ανάγκες τους μέσω των κοινωνικών θεσμών. Για παράδειγμα, οι οικονομικοί θεσμοί δίνουν στην κοινωνία τα υλικά αγαθά που της είναι απαραίτητα (παραγωγή τροφίμων, ένδυσης, κατοικία κτλ.). Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί κοινωνικοποιούν τα μέλη της κοινωνίας σε κοινές αξίες και κοινό τρόπο σκέψης, ώστε να υπάρχει κοινωνική συνοχή και η κοινωνία να αναπαράγεται.
- **Η κρίση των θεσμών κλυδωνίζει την κοινωνία.** Καταστάσεις ανισορροπίας στην κοινωνία προκαλεί η κρίση των κοινωνικών θεσμών. Οι κοινωνικοί θεσμοί βρίσκονται σε κρίση όταν δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες για τις οποίες έχουν διαμορφωθεί. Τότε οι θεσμοί «δεν λειτουργούν». Παραδείγματος χάριν, οι οικογένειες διαλύονται (υψηλός αριθμός διαζυγίων), η κοινωνία δεν είναι ικανοποιημένη με τα όσα μαθαίνουν τα παιδιά στα σχολεία (κρίση του σχολείου) κτλ.

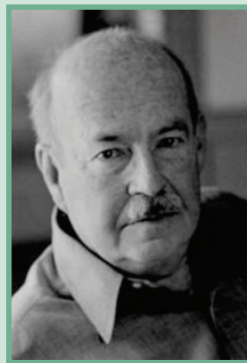
- **Λειτουργίες έκδηλες και λανθάνουσες.** Οι θεσμοί έχουν λειτουργίες που είναι φανερές (έκδηλες) στα μέλη της κοινωνίας (π.χ. έκδηλη λειτουργία του σχολείου είναι η μόρφωση των μαθητών). Έχουν, όμως, και λειτουργίες που δεν είναι φανερές στα μέλη της κοινωνίας (λανθάνουσες). Για παράδειγμα, η έκδηλη λειτουργία της αγοράς ενός αυτοκινήτου είναι η ικανοποίηση της ανάγκης του αγοραστή του για μετακίνηση. Η λανθάνουσα λειτουργία είναι η ατομική προβολή στο κοινωνικό του περιβάλλον. Ο Ρόμπερτ Μέρτον ήταν ο κοινωνιολόγος που ανέλυσε τη διαφορά έκδηλης και λανθάνουσας λειτουργίας των θεσμών.
- **Αντικείμενο της κοινωνιολογίας.** Είναι η μελέτη της λειτουργίας των κοινωνικών θεσμών.

Η Σχολή του Λειτουργισμού έχει δεχθεί την εξής κριτική:

- **Η κοινωνία αλλάζει στον χρόνο.** Η κοινωνία δεν αναπαράγεται, αλλά αλλάζει. Αυτό μας διδάσκει η ιστορία. Αν δεχθούμε, όπως ισχυρίζονται οι λειτουργιστές, ότι η κοινωνία αναπαράγεται και ισορροπεί, τότε πώς μπορεί να ερμηνευτεί η αλλαγή των οικονομικών και κοινωνικών συστημάτων (από το δουλοκτητικό στο φεουδαρχικό και ύστερα στο καπιταλιστικό);
- **Ανισότητες και συγκρούσεις.** Η κοινωνία δεν αποτελείται μόνο από μέλη και θεσμούς που συνεργάζονται για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Τα μέλη

σε μια κοινωνία είναι άνισα. Υπάρχουν πλούσιοι και φτωχοί. Τα αντίθετα συμφέροντα τους οδηγούν, πολλές φορές, σε συγκρούσεις (εξεγέρσεις, επαναστάσεις κτλ.). Η κατανομή των ρόλων δεν γίνεται πάντα με αξιοκρατικό τρόπο. Τα παιδιά των πλούσιων οικογενειών έχουν, αντικειμενικά, περισσότερες ευκαιρίες για εκπαίδευση και επαγγελματική σταδιοδρομία από τα παιδιά των φτωχών. Η εικόνα της κοινωνίας, όπως την περιγράφουν οι λειτουργιστές, σε αυτό το σημείο απέχει από την πραγματικότητα.

Ο λειτουργισμός αναπτύχθηκε, κυρίως, στις Η.Π.Α. με κυριότερους θεωρητικούς τον Τάλκοτ Πάρσονς και τον Ρόμπερτ Μέρτον.

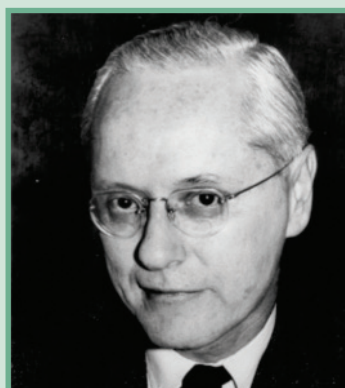

Τάλκοτ Πάρσονς (Talcott Parsons, 1902-1979)

«[...] το πρόβλημα ενός κοινωνικού συστήματος είναι η ενίσχυση της τάξης. Γι' αυτό τα μέλη πρέπει να εναρμονιστούν με τους καθιερωμένους κοινωνικούς κανόνες. Μέσα σε ένα κοινωνικό σύστημα υπάρχει

μια αλληλεξαρτώμενη και σε έναν ορισμένο βαθμό προσυεννοημένη δράση, όπου η συνεννόηση είναι αποτέλεσμα των κοινών αξιών».

T. Parsons, Toward a general theory of action, Harvard University Press, 1951.

Ρόμπερτ Μέρτον (Robert Merton, 1910-2003)

Ο Μέρτον διέκρινε ανάμεσα στις έκδηλες και τις λανθάνουσες λειτουργίες ενός θεσμού. Έφερνε ως παράδειγμα τον θεσμό της δουλείας στον Αμερικανικό Νότο:

«Η έκδηλη λειτουργία της δουλείας στις φάρμες του Νότου ήταν η φτηνή εργασία και η αύξηση της παραγωγικότητας. Η κρυφή λειτουργία ήταν η δημιουργία μιας πλούσιας τάξης λευκών, η οποία δεν είχε καμιά προοπτική εκβιομηχάνισης και εκσυγχρονισμού της παραγωγής».

(G. Ritzer, Sociological Theory, 8th edition, 2010).

3.3.2 Η Σχολή των Συγκρούσεων

«Ολόκληρη η μέχρι τώρα ιστορία είναι η ιστορία των ταξικών αγώνων. Ελεύθερος και δούλος, πατρίκιος και πληβείος, βαρόνος και δουλοπάροικος, μάστορας και κάλφας, με μια λέξη καταπιεστής και καταπιεζόμενος, βρίσκονται σε ακατάπαυστη αντίθεση μεταξύ τους».

Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς,
Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος

Βασική θεωρητική πηγή για τη Σχολή των Συγκρούσεων είναι το έργο του Καρλ Μαρξ. Ο Μαρξ θεωρεί ότι κάθε κοινωνία αποτελείται από κοινωνικές τάξεις με διαφορετικά συμφέροντα. Η σύγκρουση αυτή των κοινωνικών τάξεων ονομάζεται, από τον Μαρξ, **ταξική πάλη**. Η ταξική πάλη είναι ο μοχλός που κινεί την ιστορία και αλλάζει τις κοινωνίες. Όταν η ταξική πάλη οξύνεται, γίνονται επαναστάσεις (π.χ. Γαλλική Επανάσταση, Ρωσική Επανάσταση) που αλλάζουν τις κοινωνίες.

Ευγένιος Ντελακρουά, Η Ελευθερία οδηγεί τον Λαό.

Η Γαλλική Επανάσταση ήταν προϊόν της σύγκρουσης ανάμεσα στις τάξεις της γαλλικής κοινωνίας. Η επανάσταση άλλαξε τη γαλλική κοινωνία. Οι αστοί κατέκτησαν την πολιτική εξουσία και προχώρησαν σε μια σειρά από αλλαγές και μεταρρυθμίσεις.

Μπορίς Κουστόντιεφ, Ο Μπολσεβίκος, 1920, Πανακοθήκη Τρετιάκοφ, Μόσχα.

Το Κόμμα των Μπολσεβίκων οργάνωσε την επανάσταση του 1917 στη Ρωσία.

Η Ρωσική Επανάσταση ήταν αποτέλεσμα της σύγκρουσης των κοινωνικών τάξεων στη Ρωσία (φεουδάρχες, αστοί, εργάτες, αγρότες). Η νίκη των μπολσεβίκων οδήγησε στην προσπάθεια σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της κοινωνίας.

Σε αυτές τις βασικές θέσεις του Μαρξ οικοδομήθηκε η Σχολή των Συγκρούσεων. Οι θεωρητικοί της Σχολής των Συγκρούσεων έχουν διαφορετική αντίληψη για την κοινωνία από τους λειτουργιστές:

- **Η κοινωνία χαρακτηρίζεται από ανισότητες. Η κοινωνία δεν είναι σύστημα μερών που βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους. Η κοινωνία αποτελείται από ομάδες και κοινωνικές τάξεις, οι οποίες έχουν αντίθετα συμφέροντα, είναι μεταξύ τους άνισες (κοινωνική ανισότητα) και γι' αυτό συγκρούονται.**
- **Η σύγκρουση είναι το κύριο χαρακτηριστικό της κοινωνίας. Κοινωνία, για τους θεωρητικούς της Σχολής των Συγκρούσεων, σημαίνει ανισότητα και σύγκρουση, όχι τάξη και ισορροπία. Η τάξη είναι αποτέλεσμα της προσωρινής κυριαρχίας των ανώτερων τάξεων πάνω στις κατώτερες. Η αδυναμία των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, για μια ιστορική πε-**

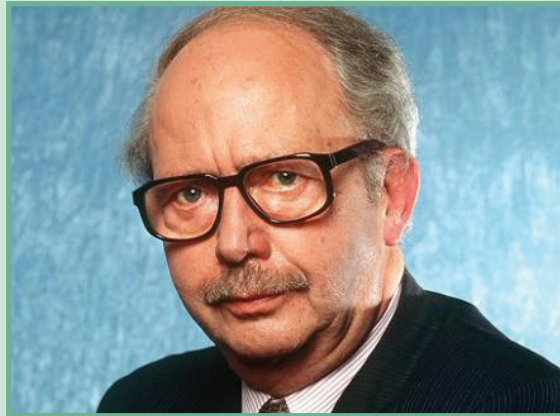
ρίοδο, να αντιδράσουν δίνει την αίσθηση της κοινωνίας ως συστήματος που τα μέλη του συνεργάζονται για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Αυτή, όμως, είναι μια στατική και ψευδής εικόνα της κοινωνίας. Κάτω από την επιφανειακή τάξη και ηρεμία, ελλοχεύουν αντίθετα συμφέροντα, τα οποία ενδέχεται να οδηγήσουν σε σύγκρουση.

Αργότερα, ο **Ραλφ Ντάρεντορφ** έκανε παραπέρα θεωρητικές επεξεργασίες και θεωρείται ο κυριότερος εκπρόσωπος της Σχολής των Συγκρούσεων. Σύμφωνα με τον Ντάρεντορφ:

- **Συναίνεση και σύγκρουση συνυπάρχουν με κυρίαρχη τη δεύτερη.** Παρότι η κοινωνία αποτελείται από ομάδες με αντίθετα συμφέροντα, η κοινωνική ζωή έχει δύο όψεις: τη συναίνεση και τη σύγκρουση. Οι κοινωνιολόγοι πρέπει να μελετούν και τις δύο όψεις. Τι είναι αυτό που εξασφαλίζει τη συναίνεση και τι είναι αυτό που προκαλεί την σύγκρουση; Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει κοινωνία που να έχει μόνο συναίνεση ή μόνο σύγκρουση. Όμως, η συναίνεση δεν είναι το κύριο χαρακτηριστικό της κοινωνίας. Υπάρχει, μέχρι που τα αντίθετα συμφέροντα να οξυνθούν και να επέλθει η σύγκρουση.
- **Η κοινωνική και πολιτική δύναμη είναι άνιση.** Οι κοινωνικές ομάδες δεν έχουν την ίδια δύναμη. Κοινωνική και πολιτική δύναμη είναι η ικανότητα των ομάδων να επιβάλλουν τα συμφέροντά τους στις

άλλες ομάδες. Οι συγκρούσεις ανάμεσα στις ομάδες κάποια στιγμή σταματούν και επέρχεται μια νέα ισορροπία, όπου οι συσχετισμοί της δύναμης έχουν αλλάξει. Π.χ. οι αστοί, στη Γαλλική Επανάσταση, συγκρούστηκαν με τους φεουδάρχες. Προέκυψε μια νέα κοινωνική κατάσταση, στην οποία οι σχέσεις δύναμης των δύο κοινωνικών ομάδων είχαν αλλάξει. Οι αστοί είχαν περισσότερη δύναμη από τους φεουδάρχες. Όμως, ο κύκλος της σύγκρουσης δεν κλείνει. Οι αστοί, στη νέα κοινωνία, έχουν αντίθετα συμφέροντα με τους εργάτες και η σύγκρουση συνεχίζεται με άλλους πρωταγωνιστές.

- **Σκοπός των θεσμών είναι ο έλεγχος της κοινωνικής δύναμης.** Η άνιση κοινωνική δύναμη είναι ένα φαινόμενο που δεν μπορεί να εξαφανιστεί. Πάντα κάποιες ομάδες θα έχουν μεγαλύτερη δύναμη από τις άλλες. Σκοπός των θεσμών είναι να μπορούν να ελέγχουν τη δύναμη των πιο ισχυρών. Μόνο έτσι μπορούν, σε συνθήκες ανισότητας, να διασφαλίσουν την κοινωνική δικαιοσύνη και να μην υπάρξουν στην κοινωνία καταστάσεις βαρβαρότητας και ακραίων ανισοτήτων.

Ραλφ Ντάρεντορφ (Ralph Dahrentorf, 1929-2009)
Γερμανός κοινωνιολόγος

Στο βιβλίο του *Κοινωνικές τάξεις και κοινωνικές συγκρούσεις* υποστήριξε ότι η δημιουργία των κοινωνικών τάξεων δεν οφείλεται στην άνιση διανομή της ιδιοκτησίας, όπως υποστηρίζει ο Μαρξ. Οφείλεται στην άνιση κοινωνική δύναμη.

Στο δεύτερο βιβλίο του *Homo Sociologicus (Κοινωνιολογικός Άνθρωπος)* προσπαθεί να εξηγήσει πώς συγκροτείται η κοινωνία. Οι άνθρωποι σε κάθε κοινωνία ασκούν διάφορους ρόλους. Κάποιος είναι γονιός, εκπαιδευτικός, πολίτης, φίλαθλος κτλ. Η πορεία της κοινωνίας και η ποιότητά της εξαρτάται από το πόσο καλά επιτελούν οι άνθρωποι τα καθήκοντα που απορρέουν από τους ρόλους τους.

«Οι ομάδες συμφερόντων έχουν κοινά χαρακτηριστικά. Έχουν δομή, κοινό σκοπό που είναι η προώθηση των συμφερόντων τους, μέλη». (R. Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, 1957).

Η Σχολή των Συγκρούσεων έχει δεχθεί κριτικές:

- **Η κοινωνία δεν είναι μόνο σύγκρουση. Οι κοινωνικές τάξεις δεν έχουν μόνο αντίθετα συμφέροντα. Έχουν και κοινά συμφέροντα. Ο επιχειρηματίας έχει ανάγκη τους εργάτες, γιατί χωρίς αυτούς δεν μπορεί να λειτουργήσει η επιχείρησή του. Οι εργάτες, από την άλλη πλευρά, έχουν εργασία επειδή ο επιχειρηματίας επενδύει. Αν εργάτες και επιχειρηματίες είναι σε μόνιμη σύγκρουση, χωρίς να μπορούν να βρουν κοινά σημεία, τότε είναι πιθανό οι επιχειρήσεις να κλείσουν και να μεταφερθούν σε άλλες κοινωνίες, που έχουν λιγότερες εντάσεις και συγκρούσεις. Οι εργάτες διεκδικούν καλύτερους μισθούς και συνθήκες εργασίας. Όταν τα πετύχουν, παραμερίζουν τις διαφορές τους με τον επιχειρηματία και εργάζονται για την επιχείρηση. Διαφορετικά, η ανεργία και η ύφεση θα είναι μόνιμη κατάσταση στην κοινωνία.**
- **Η κοινωνία δεν είναι μόνο αντιτιθέμενες τάξεις. Η κοινωνία μπορεί να αποτελείται από κοινωνικές τάξεις, όμως αυτό το στοιχείο δεν είναι απαραίτητα το κυρίαρχο στην κοινωνία. Οι τάξεις αυτές ανήκουν σε**

ένα έθνος (έχουν κοινή εθνική συνείδηση), έχουν κοινές αξίες, πολιτισμικά στοιχεία (γλώσσα, θρησκεία, ήθη, έθιμα κτλ). Υπάρχουν, δηλαδή, κοινές αξίες και πεποιθήσεις που συνδέουν ανθρώπους, οι οποίοι ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις.

3.3.3 Η Σχολή της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης

Η Σχολή της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης εστιάζει το ενδιαφέρον της στις καθημερινές επαφές και σχέσεις των ανθρώπων.

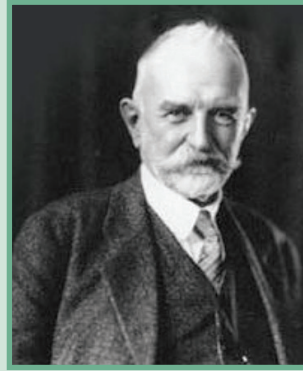
Η κοινωνία είναι η διαρκής κοινωνική διαδικασία της συνάντησης του ανθρώπου με τους άλλους ανθρώπους, οι τρόποι με τους οποίους δημιουργούνται οι κοινωνικές σχέσεις, τι προθέσεις έχουν και τι καταλαβαίνουν οι άνθρωποι που τις δημιουργούν.

Από την ώρα που κάποιος μαθητής θα ξεκινήσει για να πάει στο σχολείο, θα συναντηθεί με πολλούς γνωστούς και άγνωστους ανθρώπους στον δρόμο. Τους γνωστούς θα τους χαιρετήσει. Αν τους προσπεράσει χωρίς να τους μιλήσει, τότε αυτοί θα νομίσουν ότι κάτι έχει μαζί τους. Τους αγνώστους θα τους προσπεράσει, αποφεύγοντας όχι μόνο να τους μιλήσει αλλά και να τους κοιτάξει επίμονα. Το επίμονο κοίταγμα ενός άγνωστου προσώπου στον δρόμο μπορεί να εκληφθεί από αυτό με διαφορετικούς τρόπους. Μπορεί να θεωρηθεί

ως επιθετική συμπεριφορά ή ως προσπάθεια γνωριμίας. Το πώς θα ερμηνευτεί κάποια συμπεριφορά (χειρονομία, γκριμάτσα κτλ.) εξαρτάται ουσιαστικά από το τι νόημα της δίνει η συγκεκριμένη κοινωνία. Δεν ανταλλάσσονται όλοι οι άνθρωποι, σε όλες τις κοινωνίες, τις χειρονομίες με τον ίδιο τρόπο. Η αγκαλιά και το φιλί ενός φίλου στην Ελλάδα είναι δείγμα εγκαρδιότητας. Όμως, σε ορισμένες κοινωνίες της Ασίας η αγκαλιά και το φιλί είναι συνδεδεμένα αποκλειστικά με τη σεξουαλικότητα. Οπότε η εγκαρδιότητα, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, μπορεί πολύ εύκολα να παρεξηγηθεί.

Οι γκριμάτσες, η σιωπή, η αδιαφορία, οι χειρονομίες προς τους άλλους είναι **σύμβολα**. Συμβολίζουν κάτι για τον άλλο, σημαίνουν κάτι. Αν ένα αγόρι κλείσει το μάτι σε ένα κορίτσι και του χαμογελάσει, στη δική μας κοινωνία, σημαίνει ότι το αγόρι θέλει να γνωρίσει το κορίτσι. Τα σύμβολα καθορίζουν και τη συμπεριφορά του άλλου. Συμπεριφερόμαστε ανάλογα με το τι μηνύματα εκπέμπει κάποιος.

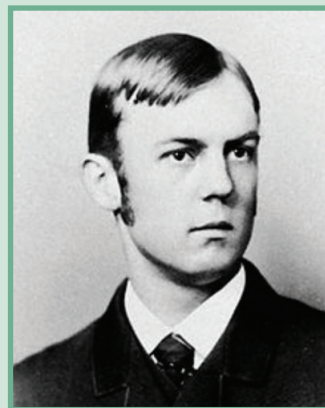
Βασικοί θεωρητικοί της Σχολής της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης είναι οι Τσαρλς Κούλεϋ και Τζορτζ Μηντ. Η οπτική της Σχολής της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης αναπτύχθηκε αργότερα και από τον Έρβιν Γκόφμαν.

Τζορτζ Χέρμπερτ Μηντ (George Herbert Mead, 1863-1931) Αμερικανός φιλόσοφος, κοινωνιολόγος και ψυχολόγος

«Κάθε εαυτός είναι ένας κοινωνικός εαυτός. Όμως, περιορίζεται σε μια ομάδα της οποίας τους ρόλους υιοθετεί. Αν δεν ενταχθεί σε κάποια άλλη ομάδα, δεν θα αλλάξει ποτέ αυτό τον εαυτό».

Τζορτζ Χέρμπερτ Μηντ (G. Ritzer, *Sociological Theory*, 8th edition, 2010).

Τσαρλς Χόρτον Κούλεϊ (Charles Horton Cooley, 1864-1929) Αμερικανός κοινωνιολόγος

Εισήγαγε την έννοια του «κατοπτρικού εαυτού» αλλά και των «σημαντικών άλλων» στη μελέτη των κοινωνικών σχέσεων και της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Επειδή ανάμεσα στους ανθρώπους υπάρχει αυτή η αλληλεπίδραση, η σχολή που προσπαθεί να τη μελετήσει ονομάζεται **Σχολή της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης** (λέγεται και **Σχολή της Κοινωνικής Διαντίδρασης**). Στο πλαίσιο της σχολής, αρκετοί σημαντικοί θεωρητικοί ερεύνησαν και ανέλυσαν την καθημερινή αλληλεπίδραση. Ειδικότερα:

α) Η θεωρία του κατοπτρικού εαυτού. Κάτοπτρο είναι ο καθρέφτης. Οι άνθρωποι συμπεριφέρονται, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, ανάλογα με το πώς νομίζουν ότι τους βλέπουν οι άλλοι. Κάποιος συνεχίζει να κάνει φασαρία στην τάξη όταν οι συμμαθητές του επιβραβεύουν αυτή τη συμπεριφορά. Η αποδοκιμασία της συμπεριφοράς μας μπορεί να μας κάνει να την αλλάξουμε.

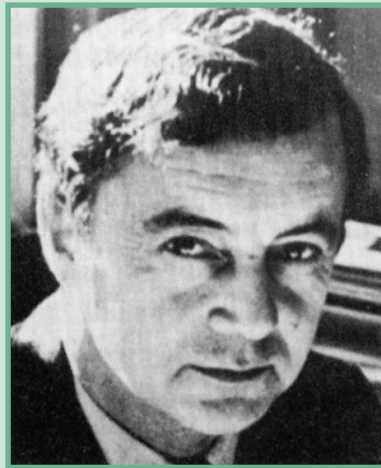
β) Οι «σημαντικοί άλλοι». Για κάθε άνθρωπο υπάρχουν ορισμένα άτομα και ομάδες που η γνώμη τους είναι σημαντική γι' αυτόν. Αυτοί είναι οι «σημαντικοί άλλοι». Δεν είναι ίδιοι για όλους τους ανθρώπους. Εξαρτάται από τις προτεραιότητες που έχει ο κάθε άνθρωπος στη ζωή του. Για κάποιον «σημαντικοί άλλοι» είναι τα μέλη ενός κόμματος. Για κάποιον άλλο, «σημαντικοί άλλοι» είναι ο σύνδεσμος φιλάθλων μιας ποδοσφαιρικής

ομάδας. Η συμπεριφορά κάθε ανθρώπου επηρεάζεται από το πώς τη χαρακτηρίζουν οι «σημαντικοί άλλοι». Η γνώμη τους είναι πιο σημαντική από των άλλων ανθρώπων. Π.χ. για πολλούς μαθητές είναι πιο σημαντική η γνώμη που έχουν οι συμμαθητές τους γι' αυτούς και όχι οι δάσκαλοί τους.

γ) Το προσκήνιο και το παρασκήνιο της κοινωνικής ζωής. Ο κοινωνιολόγος Γκόφμαν χώρισε την κοινωνική ζωή των ανθρώπων σε δύο μέρη: το προσκήνιο και το παρασκήνιο.

Προσκήνιο είναι όταν ο άνθρωπος βρίσκεται σε δημόσιο χώρο, σε επαφή με άλλους ανθρώπους. Εκεί δείχνει έναν διαφορετικό εαυτό και συμπεριφέρεται διαφορετικά από αν ήταν μόνος του ή με οικεία του πρόσωπα. Μιλάει ευγενικά, δεν κάνει χειρονομίες ή γκριμάτσες με τις οποίες μπορεί να παρεξηγηθεί. Επίσης, αποφεύγει συμπεριφορές που τον εκθέτουν.

Το παρασκήνιο είναι ιδιωτικοί χώροι ή οικεία άτομα με τα οποία ο άνθρωπος μπορεί να συμπεριφέρεται άνετα και όπως πραγματικά αισθάνεται. Στο παρασκήνιο, με τα οικεία του πρόσωπα, ο άνθρωπος φέρεται διαφορετικά απ' ό,τι στο προσκήνιο. Λέει τα ανέκδοτα που του αρέσουν, εκφράζεται όπως θέλει κτλ. Τη διάκριση προσκηνίου και παρασκηνίου προσπαθούν, αρκετά συχνά, να τη διδάξουν οι εκπαιδευτικοί στους μαθητές όταν τους συμβουλεύουν να μιλούν με διαφορετικό τρόπο στο σχολείο, στη μελλοντική εργασία, στις υπηρεσίες κτλ. από τον τρόπο με τον οποίο μιλούν στις προσωπικές τους συναναστροφές.

Έρβιν Γκόφμαν (Erwin Goffman, 1922-1982)

Καναδός κοινωνιολόγος. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονταν στη μελέτη της καθημερινής συμπεριφοράς. Σημαντικές είναι οι μελέτες του στην έννοια του στίγματος. Το στίγμα είναι κάτι που σημαδεύει και διακρίνει τον άνθρωπο από τους άλλους. Στην ιστορία της ανθρωπότητας υπήρξαν και υπάρχουν ασθένειες που στιγματίζουν τον ασθενή. Η νόσος του Χάνσεν, παλιότερα, παραμόρφωνε το σώμα. Οι χανσενικοί εξορίζονταν σε απομονωμένες περιοχές (στην Ελλάδα υπήρχε η Σπιναλόγκα, στην Κρήτη). Οι ψυχασθενείς στιγματίζονται λόγω των αποκλίσεων τους στη συμπεριφορά από τον μέσο άνθρωπο κτλ.

Γιάννης Τσαρούχης, Καφενείο το Νέον (Ημέρα).
Εθνική Πινακοθήκη.

Το καφενείο είναι δημόσιος χώρος. Ανήκει στο προσκήνιο της κοινωνικής ζωής. Οι άνθρωποι σε αυτό συμπεριφέρονται διαφορετικά απ' ό,τι στην ιδιωτική τους ζωή.

3.4 Κοινωνικοί θεσμοί

3.4.1 Τι είναι θεσμός

Σε κάθε κοινωνία, οι άνθρωποι έχουν ορισμένες ανάγκες τις οποίες προσπαθούν να ικανοποιήσουν. Οι ανάγκες αυτές ικανοποιούνται μέσω κάποιων σχέσεων που συνάπτουν οι άνθρωποι μεταξύ τους και μέσω κάποιων ρόλων που αναλαμβάνουν κάποια μέλη της κοινωνίας.

Στις πρωτόγονες κοινωνίες, αυτές οι σχέσεις και οι ρόλοι ρυθμίζονταν από τα ήθη και τα έθιμα. Για παράδειγμα, τον ρόλο του συμβούλου της ομάδας ή του δικαστή τον αναλάμβαναν εθιμικά οι γηραιότεροι.

Στις αναπτυγμένες κοινωνίες, οι ανάγκες των ανθρώπων είναι πολλές και η ικανοποίησή τους πολύ πιο σύνθετη. Για τη διατροφή και την ύδρευση του πληθυσμού των πόλεων υπάρχει ένα ολόκληρο δίκτυο μόνιμων σχέσεων και ρόλων (ειδικοί, υπηρεσίες, εταιρείες, εργάτες που κατασκευάζουν τα έργα κτλ.) το οποίο αποσκοπεί στην κάλυψη αυτής της ανάγκης. Για τη μόρφωση των νέων μελών της κοινωνίας υπάρχουν οι εκπαιδευτικοί, τα σχολικά κτήρια, το βοηθητικό προσωπικό κτλ.

Γιαν Βαν Άικ, Ο γάμος των Αρνολφίνι, 1434. Πινακοθήκη του Λονδίνου.

Ο πίνακας δείχνει τον γάμο ενός ζευγαριού το 1434. Ο ζωγράφος απεικονίζει το γεγονός. Ο γάμος δεν έχει καμία σχέση με τις τελετές που έχουμε συνηθίσει εμείς στη δική μας κοινωνία. Η ίδια ανάγκη ικανοποιείται με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικές κοινωνίες. Οι θεσμοί αλλάζουν.

Αυτό, όμως, που κάνει τον πίνακα του Γιαν Βαν Άικ ξεχωριστό δημιούργημα είναι η υψηλής τέχνης ζωγραφική του στον καθρέφτη πίσω από το ζευγάρι. Σε μεγέθυνση φαίνεται να καθρεφτίζεται ο ζωγράφος που ζωγραφίζει. Στον πίνακα, ο ζωγράφος έχει γράψει: «Ο Γιαν Βαν Άικ ήταν εδώ. 1434». Δήλωσε έτσι την παρουσία του ως μάρτυρας για την εγκυρότητα του γάμου!

Κοινωνικοί θεσμοί είναι τυποποιημένες, σταθερές σχέσεις και ρόλοι που ρυθμίζουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της κοινωνίας και

ικανοποιούν τις ανάγκες των μελών της. Για παράδειγμα, ένα μόνιμο πρόβλημα της κοινωνίας είναι η εκπαίδευση των νέων μελών της. Το σχολείο είναι ένα σύνολο σταθερών, τυποποιημένων σχέσεων και ρόλων (εκπαιδευτικοί, γονείς, μαθητές, εκπαιδευτική νομοθεσία) που απαντούν με μόνιμο και συλλογικό τρόπο σε υπαρκτές κοινωνικές ανάγκες.

Θεσμοί	Ανάγκες που ικανοποιούν
Οικογένεια	Αναπαραγωγή του είδους Κοινωνικοποίηση
Εκπαιδευτικοί θεσμοί	Μόρφωση νέων Κοινωνικοποίηση
Πολιτικοί θεσμοί	Διακυβέρνηση της χώρας Διαχείριση της εξουσίας Νομοθετική εξουσία
Θεσμοί της δικαιοσύνης	Δικαστική εξουσία
Θρησκευτικοί θεσμοί	Λατρεία του Θείου
Στρατός	Εθνική άμυνα

Τα βασικά χαρακτηριστικά των θεσμών:
α) Είναι συλλογικό δημιούργημα. Δεν δημιουργούνται από μεμονωμένα άτομα, αλλά από τη συλλογική

κοινωνική ζωή των ανθρώπων.

β) Δεν καταργούνται από ένα άτομο. Το κάθε μέλος της κοινωνίας μπορεί να διαφωνεί με τη λειτουργία και τους σκοπούς ενός θεσμού. Δεν μπορεί, όμως, να τον καταργήσει μόνο του. Υπάρχουν θεσμοί **υποχρεωτικοί** (όπως η εννιαετής υποχρεωτική εκπαίδευση). Στους υποχρεωτικούς θεσμούς η συμμετοχή του ατόμου επιβάλλεται με τυπική πράξη (νόμος). Υπάρχουν και θεσμοί **μη υποχρεωτικοί** που λέγονται και **χαλαροί** (για παράδειγμα ο γάμος: ένας άνθρωπος δεν είναι υποχρεωμένος να παντρευτεί).

Οι θεσμοί, ως συλλογικό δημιούργημα, **εμφανίζονται** και **παγιώνονται** στη ζωή των κοινωνιών με δύο τρόπους:

α) Θεσμοποίηση. Οι άνθρωποι ικανοποιούν τις ανάγκες τους μέσα από σχέσεις και ρόλους. Με το πέρασμα του χρόνου ένας τρόπος ικανοποίησης των αναγκών παγιώνεται, μονιμοποιείται μέσα από την επανάληψη και γίνεται καθολικά αποδεκτός. Το έθιμο είναι μια μορφή θεσμοποίησης. Το έθιμο γίνεται θεσμός όταν ο τρόπος, οι ρόλοι και οι σχέσεις που υποδεικνύει για την ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας τυποποιούνται και γίνονται καθολικά αποδεκτά.

β) Θεσμοθέτηση. Είναι η δημιουργία ενός θεσμού με νόμο. Στις σύγχρονες κοινωνίες οι θεσμοί δημιουργούνται και ρυθμίζονται από νόμους. Παραδείγματα θεσμοθέτησης είναι το δικαίωμα ψήφου, η υποχρεωτική εκπαίδευση κτλ.

Γιώργος Σικελιώτης, Οικογένεια, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο θεσμός της οικογένειας

«Η λέξη οικογένεια είναι σύνθετη και προέρχεται από τις λέξεις οίκος και γένος. Με απλά λόγια είναι η γενιά, δηλαδή πρόσωπα που έχουν δεσμούς αίματος και κατάγονται από τον ίδιο πρόγονο, που μένει στο ίδιο σπίτι. Η οικογένεια αποτελεί μια πολύ πρώιμη μορφή ανθρώπινης συμβίωσης. Επειδή η μορφή και οι λειτουργίες της οικογένειας διαφοροποιούνται στον χώρο και στον χρόνο (άλλη η μορφή και οι λειτουργίες της οικογένειας στις πρωτόγονες κοινωνίες, άλλη στις σύγχρονες), έχει επικρατήσει να θεωρούμε την οικογένεια ως ιστορική μορφή συμβίωσης των δύο φύλων. Στις σύγχρονες κοινωνίες κυριαρχεί η

πυρηνική οικογένεια. Το 1680 στο λεξικό του Ρισσέ διαχωρίζεται με σαφήνεια η οικογένεια (ζευγάρι / παιδιά) από τα υπόλοιπα μέλη (υπηρετικό προσωπικό) που κατοικούν στο ίδιο σπίτι. Από τον 19ο αιώνα ο όρος οικογένεια σημαίνει το ζευγάρι και τα παιδιά του».

(Θ. Βασιλείου – Ν. Σταματάκης, Λεξικό των Επιστημών του Ανθρώπου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992).

3.4.2 Η αναγκαιότητα των θεσμών

Οι θεσμοί είναι η βάση της κοινωνίας. Χωρίς αυτούς η κοινωνία δεν υπάρχει. Οι κοινωνικοί θεσμοί είναι αναγκαίοι διότι εξασφαλίζουν:

α) Ικανοποίηση των αναγκών των μελών της κοινωνίας. Κανένας δεν μπορεί να παράγει όλα τα αγαθά που χρειάζεται και όλες τις υπηρεσίες που του είναι απαραίτητες. Οι θεσμοί είναι το μόνιμο πλέγμα σχέσεων και ρόλων που ικανοποιούν αυτές τις ανάγκες.

β) Ένταξη των ατόμων στην κοινωνία. Τα μέλη της κοινωνίας εντάσσονται στην κοινωνική ζωή μέσω των θεσμών. Το παιδί πάει σχολείο, ο έφηβος πανεπιστήμιο, ο ενήλικας αναζητά εργασία μέσω των οικονομικών θεσμών κτλ.

γ) Ρύθμιση της κοινωνικής ζωής. Οι θεσμοί ρυθμίζουν την κοινωνική ζωή. Η πολιτεία, τα δικαστήρια κτλ. είναι θεσμοί που κανονίζουν τι επιτρέπεται και τι όχι σε μια κοινωνία. Το κάθε μέλος λειτουργεί μέσα σε ένα πλαίσιο θεσμών και έχει κυρώσεις όταν παραβιάζει τους κανόνες τους.

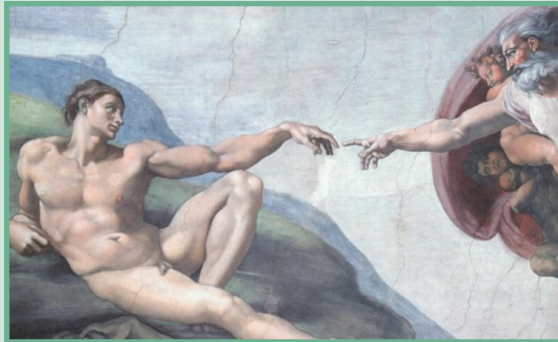
3.4.3 **Λειτουργίες των θεσμών**

Οι θεσμοί εξυπηρετούν μόνιμα και συστηματικά τις ανάγκες των μελών της κοινωνίας. Ανάγκες όπως η εκπαίδευση, η εθνική άμυνα, η περίθαλψη είναι ζωτικές για κάθε κοινωνία και δεν μπορούν να αφεθούν στο να τις ικανοποιεί το κάθε άτομο με όποιον τρόπο νομίζει σωστότερο και προσφορότερο. Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της λειτουργίας των θεσμών είναι:

- **Εξαρτώνται από το είδος της κοινωνίας.** Οι λειτουργίες των θεσμών εξαρτώνται από το είδος της κοινωνίας (δουλοκτητική, φεουδαρχική, καπιταλιστική κτλ.) μέσα στην οποία υπάρχουν. Για παράδειγμα, ο θεσμός του στρατού αλλάζει από κοινωνία σε κοινωνία. Στη φεουδαρχική κοινωνία, οι ιππότες ήταν επαγγελματίες πολεμιστές που αμείβονταν για τις υπηρεσίες τους. Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες ένα μεγάλο μέρος του στρατού αποτελείται από νέους ανθρώπους που εκπληρώνουν τη στρατιωτική τους θητεία.

- **Είναι έκδηλες και λανθάνουσες.** Οι λειτουργίες των θεσμών διακρίνονται σε **έκδηλες (φανερές)** και σε **λανθάνουσες (κρυφές, δεν τις συνειδητοποιούν τα μέλη της κοινωνίας)**. Έκδηλη λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών είναι η λατρεία του Θεού. Λανθάνουσα λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών είναι η κοινωνικοποίηση των μελών σε αξίες και συμπεριφορές (τι είναι καλό, τι κακό, τι δίκαιο, τι άδικο, τι ηθικό και τι ανήθικο κτλ.), καθώς και η ρύθμιση της συμπεριφοράς τους (οι θρησκευτικοί κανόνες ρυθμίζουν το πώς πρέπει να φέρεται ο πιστός, για παράδειγμα οι Δέκα Εντολές).
- **Εξειδικεύονται και περιορίζονται όσο εξελίσσονται οι κοινωνίες.** Οι λειτουργίες των θεσμών εξειδικεύονται και περιορίζονται όσο οι κοινωνίες εξελίσσονται. Στις αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος, ένας θεσμός επιτελούσε πολλές λειτουργίες. Η οικογένεια εξασφάλιζε την τροφή στα μέλη της, μάθαινε στα παιδιά τα βασικά γράμματα, τα νοσήλευε σε περίπτωση ασθένειας, φρόντιζε τους ηλικιωμένους, παρασκεύαζε ρουχισμό, παρήγαγε προϊόντα για αυτοκατανάλωση αλλά και για το εμπόριο (κρέας, γάλα κτλ.). Σήμερα, η οικογένεια δεν επιτελεί σχεδόν καμία από αυτές τις λειτουργίες. Οι ενήλικες εργάζονται και τα παιδιά πάνε σχολείο. Όλες οι υπόλοιπες λειτουργίες επιτελούνται από άλλους εξειδικευμένους θεσμούς (σχολείο, οικονομικοί θεσμοί, νοσοκομεία, γηροκομεία κτλ.).

- **Αλλάζουν στον χώρο.** Οι λειτουργίες των θεσμών αλλάζουν και διαφοροποιούνται από κοινωνία σε κοινωνία αλλά και από περιοχή σε περιοχή. Παρά την ομοιομορφία που χαρακτηρίζει τις αναπτυγμένες κοινωνίες, υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις λειτουργίες κάποιων θεσμών τους. Αλλιώς λειτουργεί η οικογένεια στην Αγγλία, αλλιώς στην Ελλάδα.

Μικελάντζελο Μπουοναρότι, Η δημιουργία του Αδάμ, 1508-1512. Από την οροφή της Καπέλα Σιστίνα.

Οι θρησκευτικοί θεσμοί

Οι πέντε μεγάλες θρησκείες της ανθρωπότητας είναι ο χριστιανισμός, ο ιουδαϊσμός, ο ισλαμισμός, ο ινδουισμός και ο βουδισμός.

Η κοινωνιολογία μελετά την κοινωνική λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών.

Ο Εμίλ Ντυρκέμ υποστήριζε ότι οι θρησκευτικοί θεσμοί συμβάλλουν στην κοινωνική συνοχή και την

απόκτηση μιας κοινής ταυτότητας για τα μέλη μιας θρησκευτικής κοινότητας. Παράλληλα, οι θρησκευτικοί θεσμοί ρυθμίζουν τη ζωή των πιστών μέσα από κανόνες, αξίες, αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς.

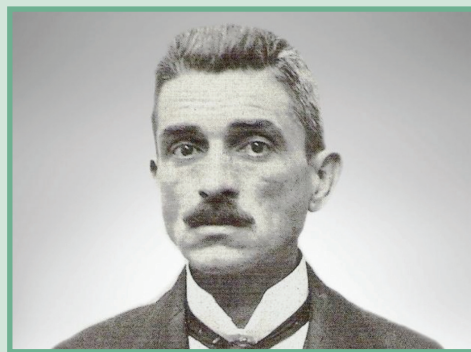
Ο Μαξ Βέμπερ ανέλυσε τη λανθάνουσα λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών στην ανάπτυξη της οικονομίας. Θεωρούσε ότι ο προτεσταντισμός, μέσω της ασκητικής και εγκρατούς ζωής που προωθούσε, έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Δυτική Ευρώπη. Η εγκράτεια, ο ασκητισμός και η σκληρή εργασία ήταν προϋποθέσεις για να δημιουργήσει και να αναπτύξει κάποιος μια επιχείρηση.

3.4.4 Η κρίση και η αλλαγή των θεσμών

Όταν οι θεσμοί δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες για τις οποίες έχουν δημιουργηθεί, περνούν κρίση. Η κρίση είναι κατάσταση δυσλειτουργίας και αμφισβήτησης. Τα μέλη της κοινωνίας αντιλαμβάνονται ότι, με τον τρόπο που λειτουργούν οι θεσμοί, δεν καλύπτονται ικανοποιητικά οι ανάγκες τους. Έτσι, αρχίζουν να αμφισβητούν τους θεσμούς.

Τέτοιες περιπτώσεις αμφισβήτησης των θεσμών είναι η αμφισβήτηση του θεσμού της προίκας. Παλιότερα, μια οικογένεια, προκειμένου να παντρέψει ένα κορίτσι,

έδινε μέρος από τα περιουσιακά της στοιχεία στον γαμπρό. Οι φτωχές κοπέλες είχαν μικρή πιθανότητα να παντρευτούν αν ο γαμπρός επέμενε στην αξίωσή του για προίκα. Γι' αυτό και σε πολλά μέρη της Ελλάδας, η οικογένεια που είχε πολλά κορίτσια θεωρούσε ότι είναι σε μειονεκτική θέση, καθώς έπρεπε να βρει τρόπο να τα προικίσει. Η ελληνική λογοτεχνία μάς έχει δώσει, με εξαιρετικό τρόπο, σελίδες που δείχνουν τι ήταν ο θεσμός της προίκας και ποιες επιπτώσεις είχε στις οικονομικά αδύνατες οικογένειες. Το βιβλίο Η τιμή και το χρήμα του Κωνσταντίνου Θεοτόκη είναι η πρώτη κοινωνική νουβέλα στην Ελλάδα που στηλιτεύει τον θεσμό της προίκας. Τελικά, αυτός ο αναχρονιστικός θεσμός καταργήθηκε το 1982 με το Οικογενειακό Δίκαιο που θεσμοθετήθηκε τότε.

Κωνσταντίνος Θεοτόκης (1872-1923)

Έγραψε την πρώτη κοινωνική νουβέλα που στηλίτευσε τον θεσμό της προίκας και ανέδειξε τις κοινωνικές της επιπτώσεις και την επίδρασή της στην

οργάνωση και την ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων.

Παραδείγματα, όχι κατάργησης αλλά αλλαγής θεσμού είναι το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων και οι εξετάσεις πρόσβασης στα πανεπιστήμια. Το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων (τι μαθήματα θα διδαχθούν στο σχολείο, με τι περιεχόμενο, πόσες ώρες, με ποια μέθοδο διδασκαλίας κτλ.) αλλάζει. Οι λόγοι είναι ότι εμφανίζονται νέα αντικείμενα (π.χ. η πληροφορική), εξελίσσονται οι μέθοδοι διδασκαλίας στα υπάρχοντα αντικείμενα, η πολιτεία στρέφει, ανάλογα με τη συγκυρία, την προσοχή της σε νέα αντικείμενα (για παράδειγμα η αγωγή του καταναλωτή, η αγωγή υγείας θεωρούνται αναγκαία για να ανταποκριθούν οι νέοι στις σύγχρονες συνθήκες ζωής). Αντίστοιχα, αλλάζουν και οι εξετάσεις για τα πανεπιστήμια. Αλλάζουν τα εξεταζόμενα μαθήματα και ο τρόπος εξέτασης προκειμένου να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες της κοινωνίας και της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης (απαιτήσεις των σχολών, των νέων επιστημονικών κατευθύνσεων κτλ.).

Οι θεσμοί περνούν κρίση όταν:

α) Αλλάζει η κοινωνία. Οι αλλαγές στην οικονομία και την κοινωνία φέρνουν και αλλαγές στους θεσμούς. Δημιουργούνται νέες ανάγκες και απαιτήσεις, τις οποίες δεν μπορεί να καλύψει το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο,

το οποίο αλλάζει. Οι αλλαγές μπορεί να γίνουν είτε ειρηνικά είτε βίαια (εξεγέρσεις, επαναστάσεις κτλ.).

β) Αλλάζει η νοοτροπία και οι αξίες των μελών της κοινωνίας. Οι αλλαγές στις κοινωνικές συνθήκες σημαίνουν και σταδιακή αλλαγή της νοοτροπίας των ανθρώπων. Πριν από μερικές δεκαετίες, τα σχολεία χωρίζονταν σε σχολεία αρρένων (για αγόρια) και σχολεία θηλέων (για κορίτσια). Αυτό σήμερα θεωρείται αναχρονισμός και έχει επικρατήσει η συνεκπαίδευση των δύο φύλων (μεικτά σχολεία όπου φοιτούν αγόρια και κορίτσια μαζί).

γ) Εξελίσσεται η τεχνολογία. Η τεχνολογία αλλάζει καθημερινά τα δεδομένα στις σύγχρονες κοινωνίες. Αρκετοί κοινωνικοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι οι αλλαγές που έχουν γίνει τα τελευταία τριάντα χρόνια ισοδυναμούν ποιοτικά με τις αλλαγές από τον 15ο αιώνα μέχρι τον 20ό αιώνα. Οι θεσμοί ή θα εξελιχθούν για να ανταποκριθούν σε αυτές τις αλλαγές ή θα καταργηθούν.

Οι θεσμοί αλλάζουν ή καταργούνται με τους ίδιους τρόπους με τους οποίους δημιουργούνται.

Παράδειγμα κατάργησης θεσμού είναι η κατάργηση της σχολικής ποδιάς. Οι μαθήτριες στο σχολείο φορούσαν υποχρεωτικά ένα μπλε φόρεμα με άσπρο γιακά. Από τις 6 Φεβρουαρίου 1982 η σχολική ποδιά έπαψε να είναι υποχρεωτική. Θεωρήθηκε ότι έρχεται σε αντίθεση με τις αξίες της ελευθερίας, της ισότητας και της ανάπτυξης της προσωπικότητας των κοριτσιών.

3.4.5 Παράδειγμα: ο θεσμός του σχολείου

Ο θεσμός του σχολείου επιτελεί έκδηλες και λανθάνουσες λειτουργίες. Ειδικότερα:

- Έκδηλες λειτουργίες του σχολείου. Έκδηλη λειτουργία του σχολείου είναι η μόρφωση της νέας

γενιάς. Βασικός σκοπός των σχολείων είναι η μεταβίβαση στη νέα γενιά γνώσεων και δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες σε αυτήν αλλά και στην κοινωνία.

- **Λανθάνουσες λειτουργίες του σχολείου.** Η μεταβίβαση συνηθειών, αξιών και τρόπων σκέψης στους μαθητές. Η μεταβίβαση αυτή δεν γίνεται φανερά και δεν το συνειδητοποιούν ούτε οι μαθητές ούτε οι διδάσκοντες. Τα παιδιά στο σχολείο μαθαίνουν, εκτός από γνώσεις, τι σημαίνει εργασία και αμοιβή, τι σημαίνει να είναι κάποιος στην ώρα του, τι σημαίνει να εκτελεί τα καθήκοντά του, τι σημαίνει να υπακούει σε αυτούς που έχουν την εξουσία κτλ.

Ο θεσμός του σχολείου **αλλάζει μέσα στον χρόνο** (από εποχή σε εποχή) και στον **χώρο** (από κοινωνία σε κοινωνία):

- **Στον χρόνο.** Τα σχολεία της σύγχρονης εποχής έχουν ελάχιστη σχέση με τα σχολεία του 19ου αιώνα. Δεν υπάρχουν πια οι σωματικές ποινές. Τον 19ο αιώνα, οι σωματικές ποινές ήταν αποδεκτές και από την κοινωνία, καθώς οι περισσότεροι γονείς θεωρούσαν ότι τα παιδιά τους, μέσω των σωματικών ποινών, θα γίνουν καλύτεροι άνθρωποι (αυτό είναι και το νόημα της φράσης «το ξύλο βγήκε από τον Παράδεισο»). Επίσης, τα μαθήματα και το περιεχόμενό τους έχει αλλάξει προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της εποχής μας.
- **Στον χώρο.** Τα σχολεία των σύγχρονων χωρών

έχουν διαφορές μεταξύ τους. Είναι διαφορετικά τα μαθήματα, οι μέθοδοι διδασκαλίας, ο τρόπος αξιολόγησης του μαθητή, τα βιβλία κτλ. Τα σχολεία διαφέρουν λόγω της διαφορετικής ιστορικής παράδοσης των χωρών, των διαφορών στην οικονομία, την κοινωνία, τις αξίες, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κτλ.

Ο θεσμός του σχολείου, τα τελευταία χρόνια, θεωρείται ότι περνάει κρίση. Η συζήτηση για την κρίση του σχολείου δεν περιορίζεται στη χώρα μας ούτε είναι καινούρια. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 είχε ξεκινήσει η συζήτηση στις αναπτυγμένες χώρες σχετικά με τη λειτουργικότητα του σχολείου, την ικανότητά του δηλαδή να ανταποκριθεί στις ανάγκες των μαθητών και της κοινωνίας.

Το σχολείο αλλάζει στον χρόνο.

Το βιβλίο του Χρήστου Χρηστοβασίλη, *Διηγήματα του μικρού σχολείου*, (εκδ. Ζήτρος, Θεσ/νίκη) δίνει,

με σατιρική διάθεση, στοιχεία της λειτουργίας του σχολείου τον 19ο αιώνα, σε μια περίοδο που οι εκπαιδευτικοί θεσμοί και η σχολική ζωή ήταν εντελώς διαφορετικά.

«- Εγώ να πάω στο σχολείο! Μου απάντησε αποφασιστικά ο Τσιάβος. Κάλλια το 'χω να μπω στο ξυλοκρέβατο παρά στο σχολείο.

Η σύγκριση αυτή ήταν τρομερή, γιατί ξυλοκρέβατο λέμε στο χωριό μας το φέρετρο.

- Γιατί, του είπα, δεν πας;

- Ξέρεις, μου απάντησε, τι θα πει δάσκαλος;

Μακελλάρης, σφαγάς! Μα τι είδαν τα ματάκια μου, αδέρφια μου, προχτές στην Κρετσούνιστα! Θρήνος κι οδερμός, τα καημένα τα παιδιά! Δύο τρία πήγαιναν καταματωμένα στα σπίτια τους από το δαρμό, δύο άλλα ήταν μουντζουρωμένα σαν αραπάκια και φτυμένα, κι ένα άλλο πήγαινε στο σπίτι του έχοντας ένα σουβλί μέσα στο στόμα του από το ένα μάγουλο στ' άλλο.

- Ποιος τα 'κανε έτσι αυτά τα παιδιά; Τον ρώτησα.

- Ο δάσκαλός τους! Ποιος άλλος;» (σ. 67)

Η πρώτη ημέρα... στο σχολείο: «Σε λίγο ήρθε ένας χωριανός μου με το παιδί του, το Μήτρο, που του φαίνονταν στα μάγουλα τα ίχνη των δακρύων κι

είπε του δασκάλου: Δάσκαλε, κυρ δάσκαλε! Σου παραδίνω κρέας και να μου φέρεις κόκκαλα». (σ. 67)

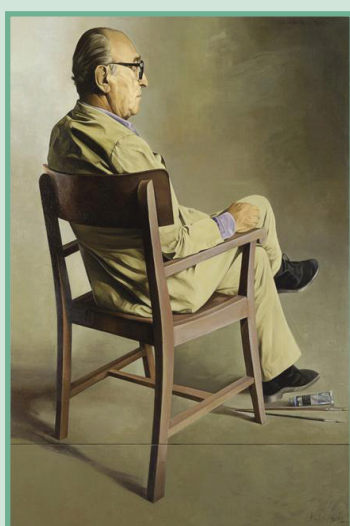
Χένρυ Έντουαρντ Λάμσον (1841-1919), 'Ένα σχολείο του χωριού, 1890. Πινακοθήκη Τέχνης του Πανεπιστημίου του Γέηλ, Η.Π.Α.

Ξεπερασμένες σχολικές πρακτικές:

«Ο δρ. Κιτ έγινε διευθυντής του Ίτον το 1809, σε μια δύσκολη περίοδο. Η πειθαρχία είχε χαλαρώσει... Ήταν μια φανταστική φιγούρα: πέντε πόδια ψηλός, δυνατός σαν ταύρος και φορούσε ένα ψηλό καπέλο σαν του Ναπολέοντα... Όταν θύμωνε το πρόσωπό του κοκκίνιζε και αφροί έβγαιναν από το στόμα του... Τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1810 τα αγόρια της πέμπτης εμφάνισαν τη συνήθεια να μπαίνουν ορμητικά, κάνοντας φασαρία, στο παρεκκλήσι του σχολείου... Ο δρ. Κιτ μαστίγωσε και τα εκατό παιδιά της πέμπτης

τάξης που έκαναν φασαρία....Ο δρ. Κιτ έφυγε από το 'Ιτον το 1834 αλλά επί πολλά χρόνια αργότερα, οποιοδήποτε παιδί του 'Ιτον μπορούσε να ζωγραφίσει τη θηριώδη σιλουέτα του».

(J. Gathorne-Hardy, *The Public School Phenomenon*, Penguin Books, 1977).

Δήμος Σκουλάκης, Ο δάσκαλος, προσωπογραφία του Γ. Μόραλη, Εθνική Πινακοθήκη.

Τα κυριότερα σημεία στα οποία εντοπίζεται η κρίση του σχολείου είναι:

- **Αδυναμία εναρμόνισης με τις απαιτήσεις της οικονομίας.** Η οικονομία αλλάζει. Οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων για εργατικό δυναμικό και επιστημονικά στελέχη μεταβάλλονται. Το σχολείο χρειάζεται να παρακολουθήσει αυτές τις αλλαγές. Προφανώς

το σχολείο δεν μπορεί να γίνει –και ούτε αυτός είναι ο στόχος του– δέσμιο των συγκυριακών απαιτήσεων των επιχειρήσεων. Όμως, δεν μπορεί και να λειτουργεί σε πλήρη απομόνωση από τις ανάγκες της οικονομίας. Χρειάζεται να βρεθεί η χρυσή τομή.

- **Αδυναμία παρακολούθησης της τεχνολογίας.** Η τεχνολογία, και ιδιαίτερα η πληροφορική, αλλάζει τα δεδομένα στον χώρο της γνώσης. Ο μαθητής, αλλά και ο εκπαιδευτικός, έχουν πλέον εύκολη πρόσβαση σε πληροφορίες. Το σχολείο που επιμένει να περιορίζεται στην παροχή πληροφοριών στους μαθητές ανήκει στο παρελθόν. Το σχολείο χρειάζεται να γίνει χώρος διαχείρισης και ανάλυσης της πληροφορίας.
- **Αδυναμία απάντησης σε προβλήματα της κοινωνικής ζωής του μαθητή.** Οι νέοι, σήμερα, αντιμετωπίζουν πιο περίπλοκα προβλήματα απ' ό,τι οι νέοι πριν από τριάντα ή σαράντα χρόνια. Το σχολείο χρειάζεται να βοηθήσει τους μαθητές να διαχειριστούν αυτά τα προβλήματα. Ο κοινωνικός ρόλος του σχολείου, στις σύγχρονες δύσκολες συνθήκες, φαίνεται να αποκτά καινούρια βαρύτητα. Οι εκπαιδευτικοί είναι ενήλικες που, πέρα από τη διδασκαλία, μπορούν να συζητήσουν με τους μαθητές τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δεύτεροι, να τους προτείνουν λύσεις, να τους ανοίξουν ορίζοντες στη σκέψη, να μοιραστούν μαζί τους την κοινωνική εμπειρία τους.

Τάκης Κατσουλίδης, Οι δύο γενιές, Εθνική Πινακοθήκη.

3.5

Κοινωνική διαστρωμάτωση και κοινωνική κινητικότητα

3.5.1

Κοινωνικό στρώμα και κοινωνική τάξη

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους ανθρώπους. Δεν ασκούν όλοι το ίδιο επάγγελμα, δεν κατέχουν τα ίδια περιουσιακά στοιχεία, δεν έχουν το ίδιο εισόδημα, δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο μόρφωσης. Επίσης, δεν ασκούν όλοι την ίδια επιρροή στους συνανθρώπους τους. Με άλλα λόγια, υπάρχει διαφοροποίηση ανάμεσα στους ανθρώπους και μάλιστα ιεραρχική. Αυτή την κατάσταση αποδίδει ο όρος «κοινωνική διαστρωμάτωση».

Κοινωνική διαστρωμάτωση είναι η κατάταξη των μελών της κοινωνίας σε ανώτερες και κατώτερες τάξεις και στρώματα. Πώς γίνεται αυτή η κατάταξη; Με ποια κριτήρια; Στο σημείο αυτό, οι κοινωνιολογικές σχολές έχουν διαφορετικές απόψεις. Πιο αναλυτικά:

- **Μαρξισμός: ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.** Οι κοινωνικοί επιστήμονες που έχουν επηρεαστεί από τον Καρλ Μαρξ ορίζουν την κοινωνική τάξη με κριτήριο τη σχέση ιδιοκτησίας που έχει το άτομο με τα μέσα παραγωγής. Υπάρχουν οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και αυτοί που εργάζονται σε αυτά. Οι δουλοκτήτες, οι φεουδάρχες, οι κεφαλαιοκράτες κατέχουν τα μέσα παραγωγής και συγκροτούν την ανώτερη κοινωνική τάξη στην κοινωνία τους. Οι δούλοι, οι δουλοπάροικοι, οι εργάτες δεν κατέχουν μέσα παραγωγής. Εργάζονται σε αυτά. Συγκροτούν την κατώτερη τάξη στην κοινωνία τους. Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες, η αστική τάξη (βιομήχανοι, εφοπλιστές, τραπεζίτες κτλ.) είναι η ανώτερη τάξη στην κοινωνία. Οι εργάτες και οι υπάλληλοι ανήκουν στην εργατική τάξη. Υπάρχουν, όμως, και άτομα που έχουν μικρή ιδιοκτησία μέσων παραγωγής (μικρές βιοτεχνίες, εργαστήρια ζαχαροπλαστικής, φούρνους κτλ.). Αυτά τα άτομα δεν ανήκουν στην αστική τάξη αλλά ούτε και στην εργατική. Συγκροτούν τα μικροαστικά στρώματα. Χρησιμοποιούμε τον όρο στρώμα και όχι τάξη, καθώς οι μικροαστοί έχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσά

τους ως προς το μέγεθος της περιουσίας τους, το εύρος των δραστηριοτήτων τους κτλ. Δεν είναι το ίδιο ένας ιδιοκτήτης μίνι μάρκετ με έναν που διατηρεί με προσωπική εργασία ένα μαγαζάκι με ψιλικά. Οι μαρξιστές εστιάζουν στα «αντικειμενικά» κριτήρια με τα οποία συγκροτείται η κοινωνική τάξη.

- **Σχολή του Λειτουργισμού: προσόντα των ανθρώπων.** Οι λειτουργιστές θεωρούν ότι η κοινωνία λειτουργεί αποτελεσματικά όταν τα πιο άξια και πιο εργατικά μέλη της αναλαμβάνουν τους πιο κρίσιμους ρόλους. Γι' αυτό και θεωρούν ότι τα προσόντα των μελών της κοινωνίας είναι αυτά που, τελικά, προκαλούν την διαστρωμάτωση και όχι η ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Οι λειτουργιστές θεωρούν ότι μια κοινωνία προοδεύει και εξασφαλίζει στα μέλη της ατομική πρόοδο, όταν ενθαρρύνει τους πιο άξιους και τους πιο εργατικούς να καταλάβουν υψηλότερες θέσεις, να «ανέβουν» επαγγελματικά και κοινωνικά. Γι' αυτό και δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη λειτουργία του εκπαιδευτικού θεσμού να διακρίνει ποιοι είναι οι πιο έξυπνοι, οι πιο ικανοί, οι πιο εργατικοί και να τους προωθήσει μέσα από αντικειμενικές αξιολογικές διαδικασίες (εξετάσεις) στις ανώτερες θέσεις. Πολλοί κάτοχοι μέσων παραγωγής έχασαν την περιουσία τους, λένε οι λειτουργιστές, Ενώ άνθρωποι που ξεκίνησαν τη ζωή τους πάμφτωχοι βρέθηκαν να έχουν στην ιδιοκτησία τους τεράστιες επιχειρήσεις.

Κατά συνέπεια, καθοριστικό κριτήριο για την κοινωνική διαστρωμάτωση είναι τα προσόντα και οι ικανότητες του ανθρώπου.

- **Οι απόψεις του Μαξ Βέμπερ.** Η άποψη του Γερμανού κοινωνιολόγου Μαξ Βέμπερ για την κοινωνική διαστρωμάτωση περιέχει στοιχεία και από τις δύο σχολές που περιγράψαμε. Ο οικονομικός παράγοντας, κατά τον Βέμπερ, δεν μπορεί να αγνοηθεί. Η κατοχή μέσων παραγωγής σαφώς και τοποθετεί κάποιον άνθρωπο σε κάποια κοινωνική τάξη. Υπάρχουν, όμως, σε κάθε κοινωνία και άλλα επιμέρους αλλά εξίσου σημαντικά κριτήρια. Τα κριτήρια αυτά σχετίζονται με τις αξίες της κοινωνίας. Υπάρχουν θέσεις που έχουν ιδιαίτερο κύρος και γόητρο σε μια κοινωνία. Για παράδειγμα, με κριτήριο το ύψος του μισθού, ο εκπαιδευτικός και ο ιερέας δεν ανήκουν στα υψηλά εισοδηματικά στρώματα. Όμως, έχουν κύρος. Υπάρχουν άνθρωποι που δίνουν βαρύτητα στην άποψη του εκπαιδευτικού και του ιερέα. Τέλος, υπάρχουν θέσεις που έχουν πολιτική δύναμη και κοινωνική επιρροή. Το στέλεχος ενός κόμματος μπορεί να μην έχει περιουσιακά στοιχεία και υψηλό εισόδημα, όμως διαθέτει πολιτική δύναμη και κοινωνική επιρροή.

Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, Ουσία και σκιά, 1938, Εθνική Πινακοθήκη.

Η κοινωνική τάξη είναι ένας παράγοντας που παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ζωής των ανθρώπων.

«Η επίδραση της κοινωνικής τάξης μπορεί να είναι μικρότερη από ό,τι θεωρούσε ο Μαρξ, λίγες όμως είναι οι περιοχές της κοινωνικής ζωής που παραμένουν άθικτες από τις ταξικές διαφοροποιήσεις. Ακόμη και οι σωματικές διαφορές συνδέονται με την ταξική προέλευση. Τα μέλη της εργατικής τάξης εμφανίζουν μικρότερο βρεφικό βάρος και υψηλότερη βρεφική θνησιμότητα, έχουν μικρότερη διάπλαση στην εποχή της ωριμότητάς τους, έχουν χειρότερη υγεία και πεθαίνουν σε μικρότερη ηλικία από εκείνα των υψηλότερων κοινωνικών κατηγοριών. Οι κυριότερες μορφές πνευματικής ανωμαλίας και σωματικής

ασθένειας, συμπεριλαμβανομένων των καρδιακών παθήσεων, του καρκίνου, του διαβήτη, της πνευμονίας και της βρογχίτιδας, είναι συχνότερες στα χαμηλότερα στρώματα της ταξικής δομής από ό,τι σε εκείνα που βρίσκονται πλησιέστερα προς την κορυφή».

(A. Giddens, Κοινωνιολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002).

Οι κοινωνικές τάξεις δεν είναι ομοιογενείς ομάδες στο εσωτερικό τους. Υπάρχουν συγκρούσεις μεταξύ των μελών κάθε τάξης για διάφορους λόγους. Οι βιομήχανοι ανταγωνίζονται μεταξύ τους. Το ίδιο και οι τραπεζίτες. Εκτός από τις διαφορές συμφερόντων, υπάρχουν και διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των τάξεων. Δεν έχουν όλοι οι βιομήχανοι την ίδια οικονομική και πολιτική δύναμη. Ούτε όλοι οι εργάτες βρίσκονται στην ίδια θέση. Δεν έχουν τον ίδιο μισθό, τις ίδιες συνθήκες εργασίας αλλά ούτε και τα ίδια περιουσιακά στοιχεία. Γι' αυτό και στο εσωτερικό των τάξεων υπάρχουν κοινωνικά στρώματα, τα οποία εκφράζουν αυτές τις διαφοροποιήσεις.

Το «λάβαρο» της σουμερικής πόλης Ουρ. Η κοινωνική διαστρωμάτωση της εποχής εκείνης παρουσιάζεται με σαφή τρόπο. Επάνω είναι οι άνθρωποι των ανακτόρων που κάθονται και ασχολούνται με τη μουσική κτλ. Κάτω είναι ο λαός με τις καθημερινές εργασίες που κάνει (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο).

Ο Τομ Μπότομορ (Άγγλος κοινωνιολόγος, 1920-1992) παρατήρησε ότι ο Βέμπερ αποδέχεται τη συγκρότηση της κοινωνικής τάξης με τα κριτήρια που θέτουν οι μαρξιστές (ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής). Τα πρόσθετα κριτήρια που αυτός έθεσε αφορούν κοινωνικές θέσεις ή, καλύτερα, στρώματα κοινωνικών θέσεων.

Ο Μαξ Βέμπερ είναι, κατά τον Μπότομορ, ο κοινωνιολόγος που διευκρίνισε ότι κοινωνικές τάξεις και στρώματα κοινωνικών θέσεων είναι δύο διαφορετικά πράγματα.

Τα στρώματα κοινωνικών θέσεων ανταποκρίνονται στα υποκειμενικά κριτήρια που θέτουν τα μέλη μιας κοινωνίας (ποια θέση έχει γι' αυτούς κύρος).

Η κοινωνική τάξη ορίζεται αντικειμενικά (ιδιοκτησία μέσων παραγωγής).

Η προσθήκη του Μαξ Βέμπερ εμπλούτισε την κοινωνιολογική ανάλυση της διαστρωμάτωσης, διότι πρόσθεσε το υποκειμενικό στοιχείο, την αξιολογική κρίση των ανθρώπων.

3.5.2 Κοινωνική θέση και κοινωνικός ρόλος

Κοινωνική θέση είναι η θέση που κατέχει ένα άτομο στην κοινωνία ή σε μια κοινωνική ομάδα. Ο εκπαιδευτικός, ο τεχνίτης, ο μηχανικός, ο καπετάνιος, ο μαθητής αποτελούν κοινωνικές θέσεις. Οι κοινωνικές θέσεις δεν έχουν την ίδια ισχύ σε μια κοινωνία. Με άλλα λόγια, οι κοινωνικές θέσεις δεν έχουν την ίδια δυνατότητα να επηρεάσουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική ζωή της κοινωνίας ή κάποιων μελών της. Η **κοινωνική ισχύς** διακρίνεται σε τρία είδη:

α) Οικονομική ισχύς. Η δυνατότητα μιας θέσης να επηρεάσει την οικονομική ζωή (π.χ. ένας ισχυρός επιχειρηματίας).

β) Πολιτική ισχύς. Η δυνατότητα μιας θέσης να επηρεάσει την πολιτική ζωή, την εξουσία κτλ. (π.χ. ένας υπουργός, ένα στέλεχος κάποιου κόμματος που βρίσκεται ψηλά στην κομματική ιεραρχία).

γ) Πολιτισμική ισχύς. Η δυνατότητα μιας θέσης να επηρεάσει την πολιτική ζωή της κοινωνίας (π.χ. η δυνατότητα ενός καλλιτέχνη να επηρεάσει την αισθητική της κοινωνίας).

Ανάλογα με το πόση και τι είδους κοινωνική ισχύ έχει μια κοινωνική θέση, καθορίζεται και το πόσο υψηλά ή χαμηλά βρίσκεται στην κοινωνική ιεραρχία. Ειδικότερα:

- **Πόση κοινωνική ισχύ.** Είναι το μέγεθος της κοινωνικής ισχύος που έχει μια κοινωνική θέση. Οι βιομήχανοι, οι τραπεζίτες, οι εφοπλιστές, οι καθηγητές πανεπιστημίου κτλ. έχουν μεγάλο εύρος κοινωνικής ισχύος, καθώς μπορούν να επηρεάσουν πολλούς τομείς της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής ζωής.
- **Τι είδους κοινωνική ισχύ.** Εκτός από το πόση κοινωνική ισχύ διαθέτει μια κοινωνική θέση έχει σημασία και τι είδους είναι αυτή η κοινωνική ισχύ, δηλαδή σε ποια πεδία της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής έχει επίδραση. Π.χ. ένας ηθοποιός έχει ισχύ στον χώρο της τέχνης, αλλά δεν έχει ισχύ στον χώρο των επιχειρήσεων.

Γελοιογραφία: Η τρίτη τάξη κουβαλά τον κλήρο και την αριστοκρατία.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση της γαλλικής κοινωνίας, τις παραμονές της Γαλλικής Επανάστασης, δείχνει τι σημαίνει μια κοινωνική τάξη ή μια κοινωνική θέση να έχει οικονομική ισχύ αλλά να μην έχει πολιτική ισχύ. Στη γαλλική κοινωνία του 18ου αιώνα υπήρχαν τρεις τάξεις: οι κληρικοί (0,5% του συνόλου), οι ευγενείς (1,5% του συνόλου) και η τρίτη τάξη (98% του συνόλου) στην οποία άνηκαν αστοί, εργάτες και αγρότες. Οι δύο πρώτες τάξεις είχαν μόνο προνόμια, ενώ η τρίτη είχε μόνο υποχρεώσεις.

Η αστική τάξη (έμποροι, δικηγόροι, γιατροί κτλ.) ήταν ενταγμένη στην τρίτη τάξη. Μπορεί να ήταν δυναμικά ανερχόμενη τάξη και τα μέλη της να είχαν υψηλά εισοδήματα από τις δραστηριότητές τους,

όμως δεν είχαν την πολιτική ισχύ των ευγενών. Μέσω της Γαλλικής Επανάστασης, οι αστοί διεκδίκησαν να αποκτήσουν και πολιτική ισχύ.

«Έτσι, η αντιπροσώπευση στο νομοθετικό σώμα, αφού εξαρτάται από τον φόρο που πληρώνει ο καθένας, θα πέσει στα χέρια των πλουσίων». Από την εφημερίδα του Γάλλου επαναστάτη Μαρά Ο φίλος του λαού, 18 Νοεμβρίου 1789.

Βέβαια, δεν πρέπει να διαφεύγει ότι τις κοινωνικές θέσεις τις καταλαμβάνουν άνθρωποι με διαφορετικές προσωπικότητες, ικανότητες κτλ. Γι' αυτό και διαφορετικοί άνθρωποι στην ίδια θέση επιτυγχάνουν, πολλές φορές, εντελώς διαφορετικά πράγματα. Μια αγγλική παροιμία λέει: «Δεν υπάρχει καλό και κακό τραγούδι. Υπάρχει καλός και κακός τραγουδιστής. Ο τραγουδιστής κάνει το τραγούδι».

Από την κοινωνική θέση απορρέει ο κοινωνικός ρόλος, δηλαδή οι προδιαγραφές που θέτει η κοινωνία με βάση τις οποίες θα ασκήσει το άτομο τα καθήκοντα της θέσης του.

Οι όροι «κοινωνική θέση» και «κοινωνικός ρόλος» δεν ταυτίζονται. Ένας άνθρωπος μπορεί να κατέχει μια κοινωνική θέση, για παράδειγμα να είναι εκπαιδευτικός. Από τη θέση αυτή απορρέει ο ρόλος που πρέπει να διαδραματίσει. Τις προδιαγραφές, το τι πρέπει

να κάνει στο πλαίσιο του ρόλου αυτού, τις θέτουν η κοινωνία και η πολιτεία. Έτσι, αναμένουμε από τον εκπαιδευτικό να είναι συνεπής στην ώρα του, να συμπεριφέρεται με τρόπο κοινωνικά αποδεκτό, να μη χειροδικεί, να προσπαθεί με το μάθημα και τις δραστηριότητες να τους μεταδώσει γνώσεις, αξίες κτλ. Αυτός είναι ο κοινωνικά αποδεκτός ρόλος του εκπαιδευτικού στην κοινωνία μας. Γι' αυτό και ο ρόλος ορίζεται ως η **κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά που αντιστοιχεί σε μια κοινωνική θέση**. Υπάρχει και η περίπτωση κάποιος εκπαιδευτικός να μην ανταποκρίνεται στα καθήκοντα της θέσης του. Ο τρόπος, δηλαδή, που ασκεί τα όσα ορίζει η θέση του (ο ρόλος) να έρχεται σε αντίθεση με τα όσα προσδοκά η κοινωνία.

Οι ρόλοι διακρίνονται σε **άτυπους και τυπικούς**:

- **Άτυποι.** Είναι οι κοινωνικοί ρόλοι που δεν προσδιορίζονται από κάποιο νόμο. Ο ρόλος του φίλου είναι άτυπος. Κανένας νόμος δεν ορίζει πώς φέρονται οι φίλοι. Αυτό καθορίζεται από την καθημερινή κοινωνική πρακτική. Πάντως, κάθε άνθρωπος περιμένει ο φίλος του να είναι ειλικρινής, να συμπαραστέκεται στις δύσκολες στιγμές κτλ. Αντίστοιχα, ο ρόλος του αναγνώστη, του θεατή μιας θεατρικής παράστασης είναι ρόλοι άτυποι, δεν καθορίζεται από κάποια τυπική ρύθμιση τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνει κάποιος.
- **Τυπικοί.** Είναι οι κοινωνικοί ρόλοι που το περιεχόμενό τους έχει καθοριστεί από μια τυπική ρύθμιση

(νόμος). Ο ρόλος, για παράδειγμα, του εκπαιδευτικού είναι ένας τυπικός κοινωνικός ρόλος. Υπάρχουν συγκεκριμένοι νόμοι που ρυθμίζουν πώς πρέπει και πώς δεν πρέπει να φέρεται ένας εκπαιδευτικός. Το ίδιο ισχύει και για τον μαθητή. Οι τυπικοί ρόλοι μπορεί να είναι χαλαροί ή αυστηροί ανάλογα με τα περιθώρια ελευθερίας που αφήνουν στο άτομο.

Στις σύγχρονες κοινωνίες, οι άνθρωποι ασκούν ταυτόχρονα πολλούς ρόλους. Έτσι, εμφανίζεται το φαινόμενο της σύγκρουσης των ρόλων, όπου οι υποχρεώσεις των ρόλων συγκρούονται μεταξύ τους. Μια γυναίκα, για παράδειγμα, είναι σύζυγος, μητέρα, εργαζόμενη, πολίτης κτλ. Η ανατροφή των παιδιών της μπορεί να έρχεται σε σύγκρουση με το επάγγελμά της που απαιτεί χρόνο ή με την πολιτική της δράση. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα άτομα αισθάνονται δυσφορία, καθώς καταλαβαίνουν ότι δεν ανταποκρίνονται με επάρκεια στα καθήκοντά τους. Η σύγκρουση ρόλων συχνά βιώνεται και ψυχολογικά. (π.χ. ο γονιός λόγω πολλαπλών υποχρεώσεων στενοχωριέται επειδή λείπει πολλές ώρες από την οικογένεια του).

Θεόδωρος Ράλλης, Η νυχτερία του πασά της Ταγγέ-
ρης, 1884, Εθνική Πινακοθήκη.

«Δεν υπάρχουν θέσεις χωρίς ρόλους και ρόλοι
χωρίς θέσεις».

Ραλφ Λίντον

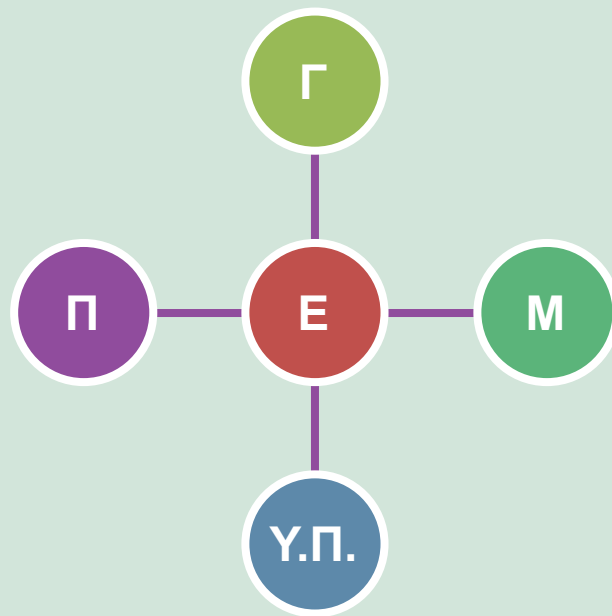
Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν διαφορετικά τελε-
τουργικά για κάθε κοινωνική θέση και κάθε ρόλο. Η
γέννηση, ο θάνατος, η ενηλικίωση κτλ. συνιστούν
«στιγμές» που συνδέονται με διαφορετικές τελετουρ-
γίες σε διαφορετικές κοινωνίες και εποχές.

Ο κάτοχος μιας κοινωνικής θέσης πρέπει να
ανταποκριθεί σε έναν σύνθετο ρόλο, καθώς εμπλέκε-
ται σε σχέσεις με πολλές άλλες θέσεις και ρόλους.

Ένας εκπαιδευτικός (Ε) εμπλέκεται ταυτόχρονα
με:

- τους μαθητές (Μ)
- τους γονείς (Γ)
- τον διευθυντή του σχολείου (Δ)

- τον προϊστάμενο Περιοχής (Π)
- το υπουργείο (Υ.Π.)

Η κοινωνική του θέση οδηγεί σε έναν ρόλο σύνθετο με πολλά καθήκοντα.

Αντίστοιχα, σύνθετοι είναι οι υπόλοιποι ρόλοι που «διαδραματίζουν» οι άνθρωποι στις σύγχρονες κοινωνίες.

Συνέπεια της πολλαπλότητας των ρόλων είναι το φαινόμενο της σύγκρουσής τους. Οι υποχρεώσεις ενός ρόλου συγκρούονται με αυτές των υπόλοιπων ρόλων που ασκεί το άτομο.

3.5.3 Κοινωνική κινητικότητα

Η κοινωνική διαστρωμάτωση, στις σύγχρονες κοινωνίες, δεν είναι μια στατική πραγματικότητα. Οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να μετακινούνται από τη μια κοινωνική τάξη στην άλλη, από το ένα κοινωνικό στρώμα στο άλλο και να αλλάζουν κοινωνικές θέσεις.

Κοινωνική κινητικότητα είναι η μετακίνηση των ανθρώπων από μια κοινωνική τάξη ή στρώμα σε άλλη κοινωνική τάξη ή στρώμα (π.χ. ένα υπάλληλος γίνεται επιχειρηματίας) ή η μετακίνηση από μια κοινωνική θέση σε άλλη, χωρίς να αλλάξουν κοινωνική τάξη ή στρώμα (π.χ. ένας εκπαιδευτικός πηγαίνει από το Α σχολείο στο Β).

Η κοινωνική κινητικότητα δεν ήταν εύκολη στο δουλοκτητικό και το φεουδαρχικό σύστημα. Σχεδόν δεν υπήρχε. Κάποιος που γεννιόταν ή γινόταν δούλος ήταν πολύ δύσκολο να περάσει στην τάξη των ελευθέρων. Οι δουλοπάροικοι γεννιούνταν και πέθαιναν δουλοπάροικοι. Στο καπιταλιστικό σύστημα υπάρχει η δυνατότητα κοινωνικής κινητικότητας.

Περίπτωση αποκλεισμού της κοινωνικής κινητικότητας είναι το **καστικό σύστημα των Ινδιών**. Στις Ινδίες, η κοινωνία είναι χωρισμένη σε τέσσερις κάστες. Με τη γέννησή του, ο κάθε άνθρωπος εντάσσεται σε μια κάστα, την κάστα στην οποία ανήκουν οι γονείς του και δεν μπορεί να μετακινηθεί από αυτή. Ο γάμος ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών καστών απαγορεύεται από

τη θρησκεία (ινδουισμός). Γι' αυτό και ο όρος «κάστα», εκτός από τη συγκεκριμένη πραγματικότητα της ινδικής κοινωνικής διαστρωμάτωσης, χρησιμοποιείται γενικότερα ως αναφορά σε συστήματα διαστρωμάτωσης στα οποία είναι δύσκολο κάποιος να μετακινηθεί ή σε ομάδες στις οποίες είναι δύσκολο κάποιος να διεισδύσει.

Πιτιρίμ Αλεξάντροβιτς Σορόκιν (1889-1968)

Ρωσοαμερικανός κοινωνιολόγος. Εγκατέλειψε τη Ρωσία το 1923 καθώς ήρθε σε σύγκρουση με το καθεστώς των μπολσεβίκων (ο Σορόκιν ήταν γραμματέας του Κερένσκι). Στις Η.Π.Α. έγινε καθηγητής στο Χάρβαρντ. Διατύπωσε τη θεωρία της κοινωνικής κινητικότητας (1927).

Η θεωρία του Σορόκιν ήταν μια αισιόδοξη νότα για τον καπιταλισμό της εποχής του, ο οποίος γνώριζε την μεγάλη κρίση του 1929. «Παρά τα προβλήματα του» έλεγε ο Σορόκιν «ο καπιταλισμός δίνει τη

δυνατότητα στον φτωχό να γίνει πλούσιος. Ο πλούσιος, αν δεν προσέξει, μπορεί να γίνει φτωχός». Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η οικονομική ανάπτυξη έδωσε ευκαιρίες κοινωνικής κινητικότητας στους ανθρώπους (από τα φτωχότερα στρώματα να ανέβουν στα μεσαία). Όχημα αυτής της κινητικότητας ήταν η εκπαίδευση και η επιχειρηματικότητα.

Ονόρ Ντομιέ, Βαγόني τρίτης θέσης, 1864, Μουσείο Μετροπόλιταν, Νέα Υόρκη.

Η κοινωνική κινητικότητα εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τις μεταβολές που γίνονται σε μια κοινωνία. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο αγροτικός τομέας των αναπτυγμένων κοινωνιών συρρικνώθηκε και αυξήθηκαν ο δευτερογενής και ο τριτογενής τομέας. Η αλλαγή αυτή δημιούργησε δυνατότητες σε κατοίκους της υπαίθρου να έρθουν στις πόλεις και να ασκήσουν επαγγέλματα πολύ καλύτερα από τα σκληρά αγροτικά

επαγγέλματα που ασκούσαν οι γονείς τους. Το εκπαιδευτικό σύστημα, επίσης, διευρύνθηκε με τη δωρεάν δημόσια εκπαίδευση, την ίδρυση περισσότερων πανεπιστημιακών σχολών κτλ. Επειδή ο τομέας των υπηρεσιών απαιτεί πιο μορφωμένο ανθρώπινο δυναμικό παρουσιάστηκαν πολύ περισσότερες ευκαιρίες σε παιδιά των κατώτερων τάξεων να μορφωθούν και να έχουν ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Παιδιά αγροτών και εργατών κατάφεραν να γίνουν γιατροί, μηχανικοί, δικηγόροι, εκπαιδευτικοί και να ανέλθουν οικονομικά και κοινωνικά.

Στις μέρες μας, η κοινωνική κινητικότητα είναι υπαρκτή αλλά πολύ πιο δύσκολη σε σχέση με τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Σήμερα, ένας νέος που σπουδάζει θα δυσκολευτεί πολύ να σταδιοδρομήσει σε σύγκριση με το παρελθόν, όπου έβρισκε πολύ πιο εύκολα δουλειά στο αντικείμενο των σπουδών του. Τις δεκαετίες του '60 και του '70, ο πτυχιούχος είχε ασύγκριτα περισσότερες πιθανότητες από τον σημερινό πτυχιούχο να βρει γρήγορα εργασία στο αντικείμενο των σπουδών του.

Η κοινωνική κινητικότητα διακρίνεται, με κριτήριο την κατεύθυνση, σε ανοδική, καθοδική και οριζόντια. Πιο αναλυτικά:

α) Ανοδική. Είναι η μετακίνηση του ατόμου σε ανώτερες κοινωνικές τάξεις και στρώματα (π.χ. από εργάτη να γίνει επιχειρηματίας).

β) Καθοδική. Είναι η μετακίνηση του ατόμου από ανώτερες σε κατώτερες κοινωνικές τάξεις και στρώματα (όπως λέει και το λαϊκό γνωμικό, «από δήμαρχος κλητήρας»).

γ) Οριζόντια. Το άτομο μετακινείται εντός της ίδιας κοινωνικής τάξης ή στρώματος (π.χ. ένας λογιστής από την εταιρεία Α πηγαίνει να εργαστεί ως λογιστής στην εταιρεία Β).

Με κριτήριο τον χρόνο, η κοινωνική κινητικότητα διακρίνεται σε ενδογενεακή και διαγενεακή. Ειδικότερα:

α) Ενδογενεακή. Είναι η κινητικότητα που γίνεται στη διάρκεια της ζωής ενός ανθρώπου (μέσα στην ίδια γενιά).

β) Διαγενεακή. Είναι η κοινωνική κινητικότητα που πραγματοποιείται από γενιά σε γενιά (π.χ. το παιδί ενός εργάτη γίνεται γιατρός ή το παιδί ενός βιομήχανου χάνει την πατρική περιουσία και γίνεται εργάτης).

Κοινωνική τροχιά είναι η πορεία που περιλαμβάνει τις κοινωνικές θέσεις τις οποίες κατέλαβε ένα άτομο στη διάρκεια της ζωής του. **Η κοινωνική τροχιά αφορά την ενδογενεακή κινητικότητα και μπορεί να είναι ευθεία, ανοδική ή καθοδική (ανάλογα με τη κατεύθυνση της κινητικότητας).**

Η κοινωνική τροχιά είναι ένα χρήσιμο εργαλείο, το οποίο επιτρέπει στους κοινωνικούς επιστήμονες να παρακολουθήσουν την κοινωνική κινητικότητα ενός ανθρώπου σε σχέση με τις αλλαγές στην οικονομία και τις κοινωνικές συνθήκες.

Βίνσεντ Βαν Γκογκ, Οι πατατοφάγοι, 1885, Μουσείο Βαν Γκογκ, Άμστερνταμ.

Ορισμένοι καλλιτέχνες είδαν στα μέλη της κατώτερης τάξης την αθωότητα και τις αξίες που έλειπαν από τις ανώτερες τάξεις. Σε πολλές περιπτώσεις, αρκετοί καλλιτέχνες εξιδανίκευσαν τη ζωή των φτωχών εργατών και αγροτών, καθώς θεωρούσαν ότι συμβόλιζαν έναν κόσμο διαφορετικό από αυτόν στον οποίο οι ίδιοι ζούσαν. Η φτώχεια, η δυστυχία, η πολύωρη κοπιαστική εργασία έγιναν σύμβολα τιμιότητας και αθωότητας. Ο Βαν Γκογκ έγραφε στον αδερφό του, σχετικά με τον πίνακά του Πατατοφάγοι:

«Θέλησα να προσπαθήσω ευσυνείδητα να αποδώσω και εγώ την εντύπωση, πως αυτοί οι άνθρωποι, που κάτω από τη λάμπα τρώνε τις πατάτες τους με τα χέρια, που τα χώνουν μέσα στο πιάτο, δούλεψαν μ' αυτά και τη γη και πως ο πίνακάς μου εξυμνεί τη χειρωνακτική δουλειά και την τροφή που κέρδισαν οι

ίδιοι τόσο τίμια. Θέλησα να κάνω τον θεατή να σκέφτεται έναν τρόπο ζωής ολότελα διαφορετικό απ' αυτόν που ξέρουμε εμείς οι πολιτισμένοι. Γι' αυτό λοιπόν δεν επιθυμώ καθόλου να τον βρει όλος ο κόσμος ωραίο ή καλό».

(Βαν Γκογκ, Γράμματα στον αδερφό του Θεόδωρο, μτφρ. Σπύρος Σκιαδαρέσης, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα 1990)

3.6 Κοινωνικές ανισότητες

3.6.1 Αίτια και μορφές κοινωνικών ανισοτήτων

Η κοινωνική διαστρωμάτωση είναι έκφραση της κοινωνικής ανισότητας. Οι άνθρωποι κατανέμονται σε τάξεις και στρώματα επειδή ο πλούτος, η δύναμη και οι ευκαιρίες είναι άνισα κατανεμημένες.

Η ανισότητα οφείλεται σε οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Πιο αναλυτικά:

α) Κυριαρχία της οικονομίας στην πολιτική. Η διαπλοκή πολιτικών με οικονομικά συμφέροντα είχε ως αποτέλεσμα την απαξίωση της πολιτικής και την κυριαρχία της λογικής των επιχειρήσεων στην κοινωνική

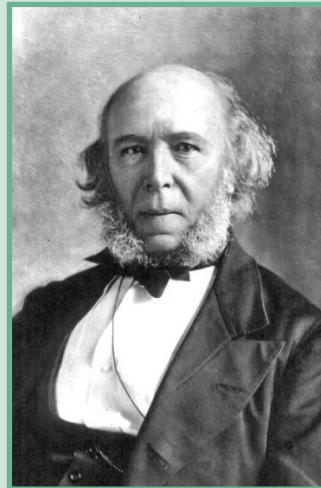
ζωή. Η εξυπηρέτηση του ιδιωτικού συμφέροντος, η κυριαρχία της λογικής ότι τα πάντα στη ζωή υπολογίζονται ως «κόστος-όφελος», η θυσία των πάντων στον βωμό του κέρδους άφησαν την κοινωνία απροστάτευτη στις επιδιώξεις των επιχειρήσεων και των πολιτικών εξουσιών που διαπλέκονταν με αυτές. Αυτό αύξησε τις κοινωνικές ανισότητες, καθώς άφησε τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα χωρίς κανένα δίκτυ κοινωνικής προστασίας. Χρειάζεται η πολιτική (δημόσιο συμφέρον) να ανακτήσει το έδαφος που έχασε. Όπως επεσήμανε και ο Ντάρεντορφ (βλ. ενότητα 3.3.2), χωρίς θεσμούς που θα περιορίσουν την άνισα κατανομημένη δύναμη, οι κοινωνίες θα εισέλθουν στη βαρβαρότητα. Οι πλούσιοι θα γίνονται πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι.

β) Συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας. Το κράτος πρόνοιας, που μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στήριξε τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα και άμβλυσε τις συνέπειες της κοινωνικής ανισότητας, έχει συρρικνωθεί. Η συρρίκνωση της δημόσιας παιδείας και της δημόσιας υγείας οδηγεί στην όξυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

γ) Μείωση της αμοιβής της εργασίας. Η υψηλή ανεργία έχει οδηγήσει στη μείωση των μισθών των εργαζομένων. Ένας εργαζόμενος προκειμένου να αποφύγει την ανεργία δέχεται, πολλές φορές, να εργαστεί με λιγότερες αποδοχές από αυτές που ορίζουν οι συμβάσεις εργασίας. Αποτέλεσμα είναι η δημιουργία μιας γενικής τάσης μείωσης των μισθών, η οποία μεγαλώνει τις ανισότητες.

δ) Αδυναμία πρόσβασης στην εκπαίδευση και την κατάρτιση.

Οι σύγχρονες κοινωνίες έχουν ανάγκη από μορφωμένο και ειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Η αδυναμία τμημάτων του πληθυσμού να αποκτήσουν εκπαιδευτικά προσόντα αυξάνει τις ανισότητες, καθώς καθιστά τους ανθρώπους αυτούς όλο και πιο ανίσχυρους στο να εισέλθουν με αξιώσεις στην αγορά εργασίας.

Χέρμπερτ Σπένσερ (Herbert Spencer, 1820-1903)

Άγγλος φιλόσοφος, βιολόγος και κοινωνιολόγος. Εμπεύστηκε από το έργο του Δαρβίνου για την εξέλιξη των ειδών και μετέφερε αυτή τη λογική στην κοινωνία. Δημιούργησε, έτσι, τον κοινωνικό δαρβινισμό, σύμφωνα με τον οποίο τα πιο ικανά μέλη της κοινωνίας είναι αυτά που θα επιβιώσουν.

«Οι ικανότεροι θα επιβιώσουν». Με αυτή τη φράση ο Χέρμπερτ Σπένσερ περιέγραψε τη λειτουργία της κοινωνίας. Έτσι δικαιολογεί και την κοινωνική ανισότητα: είναι το αποτέλεσμα της διαρκούς πάλης των ανθρώπων για επιβίωση.

Οι απόψεις του Σπένσερ είναι ακόμη παρούσες στις σύγχρονες κοινωνίες, οι οποίες, σε ορισμένες θεωρήσεις, εμφανίζονται σαν ζούγκλες όπου τα πιο δυνατά θηρία τρώνε τα πιο αδύνατα. Δεν είναι τυχαίο που η κοινωνιολογική θεώρηση του Σπένσερ γοήτευσε τον μεγαλοεπιχειρηματία Τζον Ροκφέλερ (1839-1937), ο οποίος σύστηνε τα βιβλία του Άγγλου κοινωνιολόγου προς ανάγνωση. Τόσο ο Σπένσερ όσο και ο Ροκφέλερ δεν «συμπαθούσαν» τους φτωχούς. Θεωρούσαν ότι δεν πάλεψαν όσο έπρεπε για να αποφύγουν τη φτώχεια.

Η κοινωνική ανισότητα παίρνει πολλές μορφές. Εμφανίζεται κυρίως ως:

- **Οικονομική ανισότητα.** Σημαντική διάσταση της ανισότητας είναι η διαφορά στο εισόδημα. Οι εισοδηματικές ανισότητες, σε ολόκληρο τον κόσμο, μεγαλώνουν. Όλες οι έρευνες και οι εκθέσεις διεθνών οργανισμών και ερευνητικών κέντρων δείχνουν συνεχώς την τάση αύξησης του πλούτου σε όλο και

λιγότερα χέρια. Ταυτόχρονα, αυξάνεται η φτώχεια σε ολόκληρο τον πλανήτη.

- **Εκπαιδευτική ανισότητα.** Τα παιδιά από τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα έχουν λιγότερες ευκαιρίες για μόρφωση. Οι στατιστικές της εκπαίδευσης δείχνουν ότι, στις υψηλού κύρους σχολές (Ιατρική, Πολυτεχνείο, Νομική), κατορθώνουν να εισέλθουν ελάχιστα παιδιά εργατών, υπαλλήλων, φτωχών αγροτών κτλ. Όμως, ακόμη και στην περίπτωση που κάποιος νέος από τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα κατορθώσει να εισαχθεί σε κάποια περιζήτητη σχολή, θα δυσκολευτεί πολύ να σταδιοδρομήσει επαγγελματικά σε σχέση με έναν συνάδελφό του που προέρχεται από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.
- **Ανισότητα πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας.** Τα πιο αδύναμα οικονομικά στρώματα δεν έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν, σε περίπτωση ανάγκης, σε ακριβά ιατρικά κέντρα, σε δαπανηρές θεραπείες κτλ.

Γ. Σικελιώτης, Ασία, Εθνική Πινακοθήκη.

Η κοινωνική ανισότητα έχει κοινωνικές αιτίες. Δεν οφείλεται στα βιολογικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων. Αντίθετα, υπάρχουν κοινωνίες που ιεραρχούν ως κατώτερους, και αποκλείουν, ανθρώπους από την εκπαίδευση, τα επαγγέλματα κτλ. επειδή ανήκουν σε κάποια φυλή. Και εδώ η διάκριση είναι κοινωνική. Παλαιότερα, οι φυλετικές διακρίσεις εναντίον των μαύρων στις Η.Π.Α. ήταν ένας άενσος κύκλος που τα αίτια τροφοδοτούσαν τα αποτελέσματα και το αντίστροφο. Ο μαύροι αποκλείονταν από τα σχολεία, τις σπουδές, τα καλοπληρωμένα και με γρήγορο επαγγέλματα. Ζώντας απομονωμένοι σε συγκεκριμένες γειτονιές παρέμεναν αγράμματοι, χωρίς κοινωνικές δεξιότητες που θα τους επέτρεπαν να κάνουν κάτι καλύτερο στη ζωή τους. Αυτή η κατάσταση, προϊόν κοινωνικών αποκλεισμών, ερμηνεύονταν

ως βιολογική μειονεξία. Οι «μαύροι είναι σε αυτή την κατάσταση, λόγω του ότι είναι λιγότερο έξυπνοι από τους λευκούς» έλεγαν όσοι προκαλούσαν τους αποκλεισμούς και ήθελαν, ταυτόχρονα, να τους δικαιολογήσουν.

3.6.2 Συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων

Οι συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων είναι πολλές και διαπερνούν το σώμα της κοινωνίας. Δεν αγγίζουν μόνο τα οικονομικά αδύναμα κοινωνικά στρώματα. Ειδικότερα προκαλούν:

- **Υψηλή εγκληματικότητα.** Κοινωνίες με μεγάλες κοινωνικές ανισότητες εμφανίζουν και υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας. Όμως, η εγκληματικότητα αγγίζει όλη την κοινωνία και δημιουργεί ένα γενικευμένο κλίμα ανασφάλειας.
- **Διάλυση του κοινωνικού ιστού.** Οι κοινωνικές ανισότητες διαλύουν το αίσθημα του «εμείς» και του «ανήκειν» που συνέχουν μια κοινωνία.
- **Συρρίκνωση της δημοκρατίας.** Τα φτωχά στρώματα απαξιώνουν την πολιτική συμμετοχή, θεωρώντας ότι η συμμετοχή τους σε αυτή δεν πρόκειται να αλλάξει τη ζωή τους. Η διαπλοκή ορισμένων πολιτικών με επιχειρηματίες, καθώς και το αίσθημα των οικονομικά αδύναμων ότι είναι εγκαταλειμμένοι στην τύχη

- τους, καταρρακώνει και υποβαθμίζει τη δημοκρατία.
- **Εμπόδιο στην ανάπτυξη.** Οι κοινωνικές ανισότητες εμποδίζουν την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Τα ασφαλιστικά ταμεία καταρρέουν επειδή μειώνεται ο αριθμός των εργαζομένων. Οι επενδύσεις μειώνονται λόγω κοινωνικών εντάσεων και ανασφάλειας, η ανεργία αυξάνεται κτλ.

3.6.3 Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός

«Η πιο θανατηφόρα μορφή βίας είναι η φτώχεια».
Μαχάτμα Γκάντι, Ινδός πολιτικός

Η φτώχεια είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα. Ακούγεται παράδοξο σε μια κοινωνία που αποκαλείται «καταναλωτική» και σε έναν κόσμο, όπου η τεχνολογία έχει αυξήσει κατακόρυφα την παραγωγή προϊόντων, να υπάρχουν εκατομμύρια άνθρωποι που αδυνατούν να ικανοποιήσουν τις βιοτικές τους ανάγκες.

Η ποσοτική διάσταση της φτώχειας είναι η έλλειψη πόρων για την εξασφάλιση ενός ανεκτού επιπέδου ζωής. Διακρίνεται, έτσι, η απόλυτη από τη σχετική φτώχεια.

Απόλυτη φτώχεια είναι η κατάσταση όπου κάποιος

δεν μπορεί να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες, **Σχετική φτώχεια** είναι όταν κάποιιο νοικοκυριό δεν μπορεί να απολαύσει στοιχειώδη αγαθά και υπηρεσίες που απολαμβάνει ένα νοικοκυριό με μέσο εισόδημα (π.χ. να μην έχει τηλεόραση, ραδιόφωνο, τηλέφωνο κτλ.).

Φρίντα Κάλο, Εδώ κρεμώ τα ρούχα μου.

Ο πίνακας απεικονίζει τις Η.Π.Α. την εποχή της κρίσης του 1929. Φτώχεια, διάλυση της κοινωνίας, απαξίωση των πάντων. Ουρανοξύστες, το Άγαλμα της Ελευθερίας στο βάθος και χιλιάδες άνθρωποι σαν μυρμήγκια να συρρέουν σε σκουπιδοτενεκέδες για να βρουν φαγητό. Αριστερά, το πεινασμένο πλήθος έχει βάλει φωτιά σε κτήρια.

«Οι επιχειρηματικοί και πολιτικοί ηγέτες στο Παγκόσμιο Οικονομικό Συνέδριο πρέπει να θυμηθούν ότι σε πάρα πολλές χώρες τα οφέλη της ανάπτυξης

τα απολαμβάνουν πάρα πολύ λίγοι άνθρωποι. Αυτό δεν αποτελεί συνταγή για τη σταθερότητα και τη βιωσιμότητα». Κριστίν Λαγκάρντ, Γενική διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, συνέντευξη στους Financial Times (20-1-2014).

Ο πλούτος 1,7 τρισ. δολαρίων που ανήκει στους 85 πλουσιότερους ανθρώπους στον κόσμο αντιστοιχεί στο εισόδημα που έχει το φτωχότερο 50% του παγκόσμιου πληθυσμού.

Έκθεση της φιλανθρωπικής οργάνωσης Oxfam, έτος 2013.

Η ποιοτική διάσταση της φτώχειας είναι η αδυναμία πρόσβασης του ατόμου σε υπηρεσίες εκπαίδευσης, υγείας. Είναι οι μειωμένες ευκαιρίες σε σχέση με τα άλλα μέλη της κοινωνίας. Είναι, εν τέλει, ο κοινωνικός αποκλεισμός που βιώνει από βασικά αγαθά, υπηρεσίες και ευκαιρίες της κοινωνίας.

Τα αίτια της φτώχειας είναι κυρίως:

α) Η ανεργία. Είναι το υπ' αριθμόν ένα οικονομικό πρόβλημα των σύγχρονων κοινωνιών με σοβαρές κοινωνικές συνέπειες και πολιτικές προεκτάσεις. Η ανεργία είναι βασική αιτία της φτώχειας.

β) Οι χαμηλοί μισθοί. Εκτός, όμως, από την ανεργία που οδηγεί στη φτώχεια, υπάρχει και η περίπτωση

κάποιος να εργάζεται με χαμηλό μισθό, ο οποίος φτάνει μόλις για να καλύψει τις βιοτικές του ανάγκες. Οι μειώσεις των αποδοχών των εργαζομένων συμβάλουν στη αύξηση των φτωχών.

γ) Η συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Οι φτωχοί των μεγαλουπόλεων είναι σε πολύ χειρότερη κατάσταση από τους φτωχούς των χωριών. Στα χωριά η φτώχεια «κρύβεται». Οι κάτοικοι των χωριών έχουν λιγότερα έξοδα και μπορούν κάποια είδη διατροφής (κηπευτικά, γάλα κτλ.) να καλύψουν με δική τους οικιακή παραγωγή (κήπος, οικόσιτα ζώα κτλ.).

δ) Η αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών. Ο υψηλός αριθμός των διαζυγίων προκάλεσε την αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών. Μονογονεϊκή οικογένεια σημαίνει ότι ο ένας και μοναδικός γονιός είτε θα εργάζεται είτε ενδέχεται να είναι άνεργος. Αυτό προκαλεί μείωση του εισοδήματος των οικογενειών, ιδιαίτερα αυτών με χαμηλό εισόδημα, οι οποίες τα καταφέρνουν όλο και πιο δύσκολα.

ε) Διοικητικές δυσλειτουργίες του κράτους. Στη χώρα μας είναι πλέον γενικά παραδεκτό ότι δεν έγινε στοχευμένη και πλήρης αξιοποίηση των κονδυλίων και των θεσμών του κράτους πρόνοιας προς όφελος των πιο φτωχών ομάδων. Υπήρχε άστοχη διασπορά των παροχών, με αποτέλεσμα να μην επωφεληθούν, όσο θα έπρεπε, οι πληθυσμοί που είχαν τις μεγαλύτερες ανάγκες και τα περισσότερα προβλήματα.

Η φτώχεια παράγει έναν αέναο (ασταμάτητο) κύκλο. Οι φτωχοί δεν έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες, δεν έχουν εργασία, έχουν μειωμένες ευκαιρίες. Κατά συνέπεια, γίνονται πιο φτωχοί και τα παιδιά τους είναι πολύ πιθανό να ζήσουν σε ακόμη μεγαλύτερη φτώχεια.

Οι στατιστικές της εκπαίδευσης δείχνουν ότι η σχολική αποτυχία, η διαρροή (διακοπή του σχολείου), η αδυναμία πραγματοποίησης πανεπιστημιακών σπουδών είναι πολύ συχνό φαινόμενο στα φτωχότερα στρώματα.

Οι στατιστικές της δικαιοσύνης δείχνουν ότι οι φυλακές είναι γεμάτες, κυρίως από φτωχούς που είτε δεν είχαν χρήματα να πληρώσουν δικηγόρο για να ασχοληθεί με την υπόθεσή τους είτε δεν είχαν χρήματα να πληρώσουν την ποινή τους και βρέθηκαν στη φυλακή. Τα λόγια του Ζάλευκου, μεγάλου νομοθέτη της αρχαιότητας, ισχύουν και σήμερα στο ακέραιο: «Η δικαιοσύνη είναι σαν τον ιστό της αράχνης. Πιάνει μόνο τα μικρά έντομα, διότι τα μεγάλα τον τρυπάνε και ξεφεύγουν».

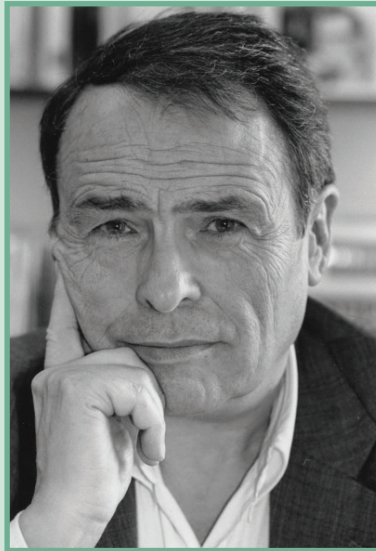
Το οξύ δημογραφικό πρόβλημα της Ευρώπης, αλλά και της Ελλάδας, συνδέεται και αυτό με τη φτώχεια. Μπορεί παλιότερα η φτώχεια να μην ήταν εμπόδιο για να κάνει μια οικογένεια πολλά παιδιά, σήμερα όμως είναι. Οι συνθήκες της ζωής έχουν αλλάξει και η ανατροφή των παιδιών έχει μεγαλύτερες απαιτήσεις απ' ό,τι στο παρελθόν.

Η φτώχεια μπορεί να οδηγήσει στον κοινωνικό

αποκλεισμό. Η πιο ακραία μορφή του κοινωνικού αποκλεισμού είναι οι άστεγοι που ζουν στους δρόμους των σύγχρονων μεγαλουπόλεων. Οι άστεγοι, όπως δείχνουν σχετικές έρευνες, δεν είναι πρώην τρόφιμοι των ψυχιατρείων, αλκοολικοί και ναρκομανείς. Οι περισσότεροι ήταν άνθρωποι με εργασία, οικογένεια και σπίτι που χτυπήθηκαν από μεγάλες συμφορές στη ζωή τους. Η αδυναμία των θεσμών να υποστηρίξουν όσους δεν μπορούν να αποπληρώσουν δάνεια που πήραν για την επιχείρησή τους, την αγορά μιας κατοικίας, την απώλεια της εργασίας τους για μεγάλο χρονικό διάστημα βρίσκεται πίσω από αυτή την ακραία μορφή κοινωνικού αποκλεισμού.

Όταν κάποιος μένει για χρόνια άνεργος, χάνει σταδιακά τις επαγγελματικές και κοινωνικές του δεξιότητες. Είναι πάρα πολύ δύσκολο να ενταχθεί ξανά στην εργασία. Το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού, που αγγίζει όλο και περισσότερους κατοίκους των αναπτυσσόμενων χωρών, είναι πολύ δύσκολο να αντιμετωπιστεί.

Χρειάζεται ενίσχυση της πολιτικής (δημόσιο συμφέρον) έναντι της οικονομίας (ιδιωτικό συμφέρον), ενίσχυση του κράτους πρόνοιας, προγράμματα κοινωνικής στήριξης των φτωχών.

Πιέρ Μπουρντιέ (Pierre Bourdieu, 1930-2002)

Γάλλος κοινωνιολόγος, ο οποίος μελέτησε συστηματικά και σε βάθος το πώς οι κοινωνικές ανισότητες επηρεάζουν κάθε πτυχή της ζωής των ανθρώπων και πώς αναπαράγονται.

Ο Μπουρντιέ υποστήριξε ότι υπάρχουν τέσσερα είδη κεφαλαίου:

1. Το **οικονομικό κεφάλαιο**: πρόκειται για την περιουσία και το εισόδημα ενός ατόμου και της οικογένειάς του.
2. Το **μορφωτικό κεφάλαιο**: πρόκειται για τη μόρφωση ενός ατόμου και της οικογένειάς του.
3. Το **κοινωνικό κεφάλαιο**: πρόκειται για το δίκτυο κοινωνικών σχέσεων που έχει το άτομο και η οικογένειά του. Πόσα σημαντικά πρόσωπα γνωρίζουν που μπορούν να τους προωθήσουν σε θέσεις

καριέρας, σε σπουδές κτλ. Όσο πιο ψηλά βρίσκεται στην κοινωνική ιεραρχία ένα άτομο τόσες περισσότερες ευκαιρίες έχει.

4. Το συμβολικό κεφάλαιο: πρόκειται για το γόητρο που έχει η ιδιότητα κάποιου ατόμου (επάγγελμα, μόρφωση κτλ.).

Οι ευκαιρίες που έχει το άτομο στη ζωή του για κοινωνική άνοδο εξαρτώνται από αυτά τα τέσσερα είδη κεφαλαίου.

3.6.4 Οι κοινωνικές ανισότητες στην ελληνική κοινωνία

Οι κοινωνικές ανισότητες στην Ελλάδα έχουν δύο ανησυχητικά χαρακτηριστικά:

α) Διευρύνονται διαρκώς τα τελευταία χρόνια. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι κάτοικοι της Ελλάδας (Έλληνες και αλλοδαποί) να μπαίνουν στην κατάσταση της σχετικής αλλά και της απόλυτης φτώχειας.

β) Είναι ανθεκτικές. Οι κοινωνικές ανισότητες στη χώρα μας δεν φαίνεται να μειώνονται, παρά τα προγράμματα που κατά καιρούς έχουν εφαρμοστεί.

Δεδομένου ότι γίνονται διαρκώς έρευνες και νέα στατιστικά στοιχεία εμφανίζονται και επικαιροποιούν την εικόνα των κοινωνικών ανισοτήτων στη χώρα μας, δεν

έχει νόημα να παραθέσουμε εδώ στοιχεία τα οποία σε ένα ή δύο χρόνια θα έχουν ξεπεραστεί από νεότερα. Τα δύο στοιχεία που αναφέραμε δίνουν την ουσία του προβλήματος των κοινωνικών ανισοτήτων στην Ελλάδα, οι οποίες είναι από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Οι κοινωνικές ανισότητες στην Ελλάδα έχουν αυξηθεί και λόγω της εισροής φτωχών μεταναστών, οι οποίοι προστέθηκαν στον ήδη μεγάλο αριθμό των φτωχών που υπήρχαν στη χώρα μας. Η υψηλή ανεργία, λόγω της οικονομικής κρίσης, στους τομείς που δραστηριοποιήθηκαν οι μετανάστες (οικοδομή και βιοτεχνίες) έκανε τα τελευταία χρόνια το πρόβλημα οξύτερο.

Τα τελευταία χρόνια έχει εμφανιστεί και στην Ελλάδα, όπως και στις υπόλοιπες αναπτυσσόμενες χώρες, το φαινόμενο των **Neets** (από τα αρχικά των λέξεων **No Education Employment Training = Χωρίς Εκπαίδευση, Επάγγελμα, Κατάρτιση**). Πρόκειται για νέους 15 έως 24 ετών οι οποίοι δεν φοιτούν σε καμία εκπαιδευτική βαθμίδα, δεν εργάζονται και δεν καταρτίζονται σε κανένα πρόγραμμα κατάρτισης. Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, οι **Neets** στην Ελλάδα αγγίζουν το άκρως ανησυχητικό ποσοστό του 17%, το οποίο δείχνει να έχει αυξητικές τάσεις. 17% σημαίνει ότι 17 στους 100 νέους της ηλικίας 15 έως 24 ετών βρίσκεται σε κατάσταση που, αν δεν αλλάξει, θα το οδηγήσει στον κοινωνικό αποκλεισμό. Εμπόδιο σε αυτό είναι μέχρι τώρα, για πολλές

περιπτώσεις νέων, η οικογένεια. Η οικογένεια στην Ελλάδα είναι, ακόμη, ένας θεσμός με ισχυρούς δεσμούς ανάμεσα στα μέλη της. Αποτελεί για το άνεργο μέλος της, τον ηλικιωμένο μικροσυνταξιούχο κτλ. ένα «λιμάνι προστασίας μέσα έναν αφιλόξενο κόσμο», σύμφωνα με τα λόγια του Αμερικανού κοινωνιολόγου Κρίστοφερ Λας.

Γιώργος Μπουζιάνης, Καρέκλα κοντά σε παράθυρο. Εθνική Πινακοθήκη.

Η φτώχεια προκαλεί καταστάσεις κοινωνικής ευπάθειας. Ως κοινωνική ευπάθεια ορίζεται η κατάσταση που οδηγεί σε μη αποδεκτές συνθήκες διαβίωσης.

Δίπλα στους Neets έχουν εμφανισθεί και οι freeters. Ο όρος freeters προέκυψε από τον συνδυασμό των λέξεων freelance (ανεξάρτητος επαγγελματίας στα αγγλικά) και Arbeiter (εργάτης στα γερμανικά). Οι freeters είναι νέοι και νέες ηλικίας από 15 έως 34 ετών που δεν συμμετέχουν στην εκπαίδευση και κατανέμονται σε τρεις κατηγορίες:

α) στους νέους που εργάζονται με μερική απασχόληση ή σε προσωρινές θέσεις εργασίας

β) στα άνεργα άτομα που αναζητούν προσωρινή απασχόληση ή θέση μερικής εργασίας

γ) στους μη ενεργούς νέους που αναζητούν προσωρινή ή μερική απασχόληση (Νίκος Παπαδάκης (επιμ.), Βαρόμετρο Απόντων: οι Neets στην Ελλάδα, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2013).

3.6.5 Η ισότητα ευκαιριών: ένα διαχρονικό αίτημα

Η ισότητα των πολιτών είναι σταθερό αίτημα των δυτικών κοινωνιών από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης. Η Γαλλική Επανάσταση, και αργότερα ο σοσιαλιστικός στοχασμός, έθεσαν το πλαίσιο στο οποίο γίνεται η συζήτηση για την ισότητα μέχρι σήμερα. Η τυπική ισότητα (Σύνταγμα, νόμος, δικαιώματα, υποχρεώσεις) πρέπει να συνοδεύεται από την οικονομική και κοινωνική ισότητα (εξάλειψη των κοινωνικών ανισοτήτων). Χωρίς

οικονομική και κοινωνική ισότητα, η τυπική ισότητα διαβρώνεται και ανατρέπεται.

Τα τελευταία χρόνια, η υποχώρηση της πολιτικής (δημόσιο συμφέρον) έναντι της οικονομίας (ιδιωτικό συμφέρον) έχει οδηγήσει σε όλο και μεγαλύτερες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που ακυρώνουν, σε μεγάλο βαθμό, την τυπική ισότητα. Η ιστορική εμπειρία έχει δείξει ότι δεν αρκεί η ισότητα απέναντι στον νόμο για να «εξισώσει» ανθρώπους με άνισο εισόδημα, μόρφωση κτλ.

NΟΜΟΣ 1566/1985

Άρθρο 1

1. Σκοπός της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά.

Ειδικότερα [...]:

α) Να γίνονται ελεύθεροι, υπεύθυνοι, δημοκρατικοί πολίτες, να υπερασπίζονται την εθνική ανεξαρτησία, την εδαφική ακεραιότητα της χώρας και τη δημοκρατία, να εμπνέονται από αγάπη προς τον άνθρωπο, τη ζωή και τη φύση και να διακατέχονται από πίστη προς την πατρίδα και τα γνήσια στοιχεία

της ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. Η ελευθερία της θρησκευτικής τους συνείδησης είναι απαραίτητη.

β) Να καλλιεργούν και να αναπτύσσουν αρμονικά το πνεύμα και το σώμα τους, τις κλίσεις, τα ενδιαφέροντα και τις δεξιότητές τους. Να αποκτούν, μέσα από τη σχολική τους αγωγή, κοινωνική ταυτότητα και συνείδηση, να αντιλαμβάνονται και να συνειδητοποιούν την κοινωνική αξία και ισοτιμία της πνευματικής και της χειρωνακτικής εργασίας. Να ενημερώνονται και να ασκούνται πάνω στη σωστή και ωφέλιμη για το ανθρώπινο γένος χρήση και αξιοποίηση των αγαθών του σύγχρονου πολιτισμού, καθώς και των αξιών της λαϊκής μας παράδοσης.

Ένας θεσμός στον οποίο φαίνεται η διαφορά τυπικής και ουσιαστικής ισότητας είναι το σχολείο. Το σχολείο είναι θεσμός που, ανάμεσα στα άλλα, μεταδίδει γνώση και κοινωνικοποιεί τη νέα γενιά. Ταυτόχρονα είναι ένας θεσμός που έχει συνδεθεί με την κοινωνική κινητικότητα. Οι νέοι και οι οικογένειές τους προσδοκούν μέσω των σπουδών να ανέβουν κοινωνικά. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα το σχολείο έπαιξε αυτό τον ρόλο. Οι σπουδές και τα πτυχία έγιναν το όχημα κοινωνικής ανόδου για μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Το σχολείο λειτουργεί με βάση την τυπική ισότητα. Όμως, μια πιο προσεκτική ανάλυση

δείχνει ότι το σχολείο εξασφαλίζει την τυπική ισότητα όχι όμως και την ουσιαστική.

Το σχολείο μπορεί να δίνει σε όλους τους μαθητές βιβλία, όμως οι μαθητές μπαίνουν στο σχολείο «άνισοι». Πρόκειται για παιδιά που έρχονται από οικογένειες με διαφορετικό μορφωτικό επίπεδο και οικονομική κατάσταση. Οι μαθητές που προέρχονται από οικογένειες με μορφωμένους γονείς φαίνεται από τις στατιστικές ότι τα πάνε καλύτερα στο σχολείο. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν χιλιάδες περιπτώσεις παιδιών από τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα τα οποία καταφέρνουν να σπουδάσουν. Σημαίνει ότι, σε στατιστικό επίπεδο, τα χιλιάδες αυτά παιδιά είναι πολύ πιο λίγα από τα παιδιά των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Άλλωστε, όπως αναλύθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, οι κοινωνικές επιστήμες αναφέρονται σε τάσεις και όχι σε νόμους. Το παιδί από τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα έχει λιγότερες πιθανότητες να περάσει σε κάποια σχολή. Δεν σημαίνει ότι αποκλείεται να περάσει. Αν όμως εξετάσουμε το θέμα σε επίπεδο όχι του ατόμου αλλά του συνολικού πληθυσμού, τότε θα διαπιστώσουμε ότι τα παιδιά που διακόπτουν το σχολείο, που μένουν στην ίδια τάξη, που δεν περνάνε σε περιζήτητες σχολές είναι στην συντριπτική τους πλειονότητα τα παιδιά από τα αδύναμα στρώματα.

Οι ανισότητες στην εκπαίδευση ξεκινούν από τα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής και συνεχίζονται. Σταδιακά μετατρέπονται σε κοινωνικές ανισότητες. Όσοι έχουν τα λιγότερα προσόντα έχουν, συνήθως, και χειρότερη πορεία στην αγορά εργασίας.

Η ανισότητα καθορίζει και την επιλογή των σχολικών διαδρομών της νεολαίας. Στη χώρα μας, ένα μεγάλο τμήμα της νεολαίας διεκδικεί μια θέση στο πανεπιστήμιο. Οι εναλλακτικές εκπαιδευτικές διέξοδοι (τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση) δεν προτιμούνται από μαθητές με υψηλές επιδόσεις. Δημιουργείται, έτσι, ένα «παράδοξο» φαινόμενο, το οποίο ανακυκλώνεται. Η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση, ο κατεξοχήν χώρος που θα έπρεπε να διασφαλίζει την πρόσβαση στην απασχόληση, είναι υποτιμημένη στη συνείδηση των μαθητών και των οικογενειών τους. Κατά συνέπεια, συγκεντρώνει μαθητές με χαμηλότερες επιδόσεις και από οικογένειες με χαμηλό οικονομικό, κοινωνικό και μορφωτικό υπόβαθρο. Αποτέλεσμα είναι να παρουσιάζει τα μεγαλύτερα ποσοστά διαρροής (διακοπή του σχολείου από τους μαθητές), να έχει μικρότερο αριθμό μαθητών από τη γενική εκπαίδευση και η ποιότητα του συνολικού επιπέδου των μαθητών να είναι χαμηλή καθώς η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση θεωρείται, λανθασμένα, σαν το σχολείο για τους «αδύναμους μαθητές». Αυτές οι ανισότητες και οι διακρίσεις συμβαίνουν σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που τυπικά (νομικά) κατοχυρώνει την ισότητα.

Σοφία Λασκαρίδου, Η κόκκινη πόρτα, Εθνική Πινακοθήκη.

«Αναπαραγωγή της γνώσης και μετάδοσής της στις νεότερες γενιές υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες στην ιστορία. Το σχολείο όμως είναι θεσμός σχετικά πρόσφατος. Γεννιέται, στη μορφή που το βλέπουμε σήμερα, κατά τη βιομηχανική επανάσταση, είναι δηλαδή θεσμός της αστικής κοινωνίας. Η αστική κοινωνία είναι η πρώτη που η ιδεολογία της περιέχει την αρχή του δικαιώματος στη μόρφωση για όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες. Η μόρφωση επιτρέπει στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος του ελεύθερου κοινοβουλίου να στηρίζεται στη γνώση και τη συνείδηση των πολιτών-εκλεκτόρων. Δηλαδή, η αστική κοινωνία, θέτοντας τέλος στην παλιότερη αντίληψη για την κοινωνική οργάνωση που έβλεπε την πολιτική εξουσία να ανήκει «ελέω Θεού» σε μια μειοψηφία, εγκαινιάζει ένα καινούριο κοινωνικό θεσμό. Με

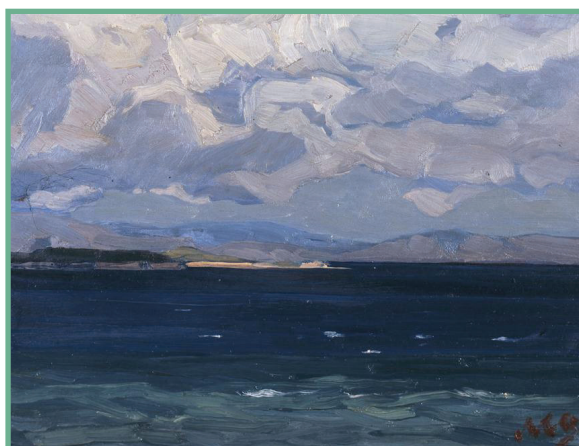
την αρχή της εκλογής των αντιπροσώπων των πολιτών, αρχή που συνεπάγεται και την ανάληψη από την πολιτεία της υποχρέωσης να μεταδώσει σε όλους τους πολίτες τις απαραίτητες γνώσεις που τους επιτρέπουν να ασκούν το δικαίωμα του εκλέκτορα δημιουργείται ο εκπαιδευτικός θεσμός, η στοιχειώδης εκπαίδευση και η αρχή της ισότητας, η υποχρέωση της κρατικής εξουσίας να παρέχει τη στοιχειώδη εκπαίδευση εκπαίδευση σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες χωρίς καμία διάκριση».

(Άννα Φραγκουδάκη, Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985).

Η τυπική κατοχύρωση της ισότητας εμποδίζει, πολλές φορές, την κοινωνιολογική διερεύνηση της ανισότητας. Η παροχή τυπικά ίσων ευκαιριών (δημόσιο και δωρεάν σχολείο, ένα δωρεάν βιβλίο, εξετάσεις στα ίδια θέματα, διδασκαλία σε όλους με τον ίδιο τρόπο) οδηγεί τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές να αποδίδουν την διαφορετική επίδοση των μαθητών είτε σε «βιολογικές» διαφορές είτε σε διαφορές στην προσπάθεια που καταβάλλουν. Οι μαθητές προφανώς καταβάλλουν διαφορετική προσπάθεια στο σχολείο. Όμως, το γιατί κάποιοι ενδιαφέρονται και κάποιοι δεν ενδιαφέρονται για το σχολείο είναι κοινωνικό φαινόμενο και έχει κοινωνικές αιτίες. Οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στο

διαφορετικό μορφωτικό κεφάλαιο της οικογένειας και όχι στη «φύση», στο «χάρισμα» που υποτίθεται έχουν κάποια παιδιά και δεν έχουν άλλα.

Η ισότητα ευκαιριών έχει στη βάση της τη νομική ισότητα. Όμως, χωρίς τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων, το αίτημα της ισότητας ευκαιριών σε κάθε τομέα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής θα παραμένει ανικανοποίητο.

**Νικόλαος Οθωναίος, Θάλασσα,
Εθνική Πινακοθήκη.**

Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- Κοινωνιολογική φαντασία είναι η αναγωγή του επιμέρους στο όλο.
- Η κοινωνία είναι άθροισμα ατόμων.
- Οι λειτουργιστές θεωρούν ότι η κοινωνία είναι σύστημα.
- Οι θεωρητικοί της Σχολής των Συγκρούσεων υποστηρίζουν ότι στις κοινωνίες υπάρχει μόνο σύγκρουση.
- Έκδηλη λειτουργία του σχολείου είναι η μόρφωση των μαθητών.

1β. Η κοινωνική τάξη συγκροτείται με κριτήριο (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

- α. την ιδιοκτησία ή όχι μέσων παραγωγής.
- β. το κύρος και το γόητρο.
- γ. την πολιτική δύναμη.
- δ. Τίποτε από τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχείστε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α' ΣΤΗΛΗ

1. κοινωνική τάξη

2. κοινωνική θέση

3. θεσμός

4. κοινωνικός αποκλεισμός

5. ρόλος

Β' ΣΤΗΛΗ

— κοινωνικά αναμενόμενη συμπεριφορά

— ιδιοκτησία μέσων παραγωγής

— σχολείο

— κύρος

— άστεγος

Β' ΟΜΑΔΑ

1α. Ποιο είναι το περιεχόμενο του όρου «κοινωνιολογική φαντασία»;

1β. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών ανισοτήτων στη χώρα μας;

2α. Ποιες είναι οι αιτίες της φτώχειας;

2β. Πώς αντιμετωπίζει η Σχολή των Συγκρούσεων

την κοινωνία;

Επιπλέον:

- Να συζητήσετε την άποψη της Σχολής των Λειτουργιστών για την κοινωνία.
- Να συζητήσετε τις συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων στη χώρα μας.

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- Η κρίση των θεσμών είναι η κατάσταση δυσλειτουργίας και αμφισβήτησής τους.
- Οι κοινωνικές ανισότητες στην Ελλάδα είναι ανθεκτικές.
- Στο σχολείο, οι μαθητές εισέρχονται «κοινωνικά άνισοι».
- Το σχολείο, ως θεσμός, παραμένει αναλλοίωτο στον χρόνο.
- Η υψηλή εγκληματικότητα συνδέεται με την κοινωνική ανισότητα.

1β. Συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων είναι (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

- α.** η υψηλή εγκληματικότητα.

- β. η διάλυση του κοινωνικού ιστού.
- γ. η συρρίκνωση της δημοκρατίας.
- δ. Όλα τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχείστε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

A' ΣΤΗΛΗ

1. μαρξισμός
2. λειτουργισμός
3. Σχολή Συγκρούσεων
4. παρασκήνιο
5. προσκήνιο

B' ΣΤΗΛΗ

- η κοινωνία ως σύγκρουση
- ιδιωτικός χώρος
- δημόσιος χώρος
- η κοινωνία ως σύστημα
- πάλη των τάξεων

B' ΟΜΑΔΑ

1α. Ποιοι είναι οι «σημαντικοί άλλοι»;

1β. Το σχολείο διασφαλίζει μόνο την τυπική ή και

την ουσιαστική ισότητα των μαθητών; Να αναλύσετε την απάντησή σας.

2α. Ποιο είναι το περιεχόμενο του όρου «κοινωνιολογική φαντασία»;

2β. Ποια είναι η διαφορά κοινωνικής τάξης και κοινωνικού στρώματος;

Επιπλέον:

- Να αναλύσετε τις απόψεις του Μαξ Βέμπερ για τα κριτήρια κοινωνικής διαστρωμάτωσης.
- Να συζητήσετε στην τάξη παραδείγματα κοινωνικής κινητικότητας από την οικογένειά σας, τους γνωστούς σας κτλ.

Τέτσης Παναγιώτης, Φουτ-μπολ Ι, Εθνική Πινακοθήκη.

Βασική ορολογία

Αγορά: ο χώρος και τα μέσα, μέσω των οποίων γίνονται οι αγοραπωλησίες. Ανάλογα με το είδος της ανταλλαγής γίνεται λόγος για «αγορά εργασίας», «αγορά χρήματος», «αγορά εμπορευμάτων» κτλ.

Άμεση δημοκρατία: το πολίτευμα στο οποίο όλοι οι πολίτες άρχουν και άρχονται, όλοι συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας (νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής).

Αντιπραγματισμός: η ανταλλαγή πράγματος αντί πράγματος.

Αξία ανταλλακτική: η ποσοτική σχέση ενός εμπορεύματος με άλλα εμπορεύματα κατά την ανταλλαγή του.

Αξία χρήσης: η ιδιότητα ενός εμπορεύματος να ικανοποιεί σωματικές ή ψυχολογικές ανάγκες του καταναλωτή.

Αποικιοκρατία: η κτήση, η εκμετάλλευση και η εξάρτηση κάποιων χωρών από άλλες. Οι αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης είχαν αποικίες στην Αφρική και την Ασία, από τις οποίες έπαιρναν πρώτες ύλες και φθηνά εργατικά χέρια.

Γραφειοκρατία: σύστημα οργάνωσης με καταμερισμό εργασίας και ιεραρχική δομή. Περιλαμβάνει τη διεκπεραίωση υποθέσεων διοικητικού χαρακτήρα σε ένα ιεραρχικό σύστημα οργάνωσης και ελέγχου των διαδικασιών μέσω γραφείων.

Δευτερογενής τομέας: περιλαμβάνει τη μεταποίηση και επεξεργασία των πρώτων υλών και προϊόντων που παράγονται στον πρωτογενή τομέα (γεωργία, αλιεία, κτηνοτροφία, κυνήγι, εξόρυξη πρώτων υλών) και διακρίνεται σε χειροτεχνία, βιοτεχνία, βιομηχανία.

Δίκαιο θεϊκό: σύστημα κανόνων που εκπορεύεται από ένα ανώτερο πνευματικό ον, το οποίο ξεπερνά τη βούληση των ανθρώπων.

Δίκαιο φυσικό: σύστημα κανόνων που εδράζεται στην ουσία της ανθρώπινης φύσης και μιας αναλλοίωτης στον χρόνο λογικής, η οποία αναγνωρίζει απαραίτητα φυσικά δικαιώματα.

Δούλοι: άνθρωποι που έχουν χάσει την ελευθερία τους και εργάζονται χωρίς αμοιβή για τον ιδιοκτήτη τους.

Δουλοπάροικοι: αγρότες που ήταν εξαρτημένοι από τη γη την οποία καλλιεργούσαν για λογαριασμό του φεουδάρχη-κατόχου αυτής της γης.

Εθνικό προϊόν: είναι η αξία όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε ένα έτος από συντελεστές παραγωγής που ανήκουν σε μόνιμους κάτοικους της

χώρας, ανεξάρτητα από τον τόπο παραγωγής του. Το Εθνικό Προϊόν υπολογίζεται και ως εξής: Εθνικό Προϊόν = Εγχώριο Προϊόν + Εισόδημα από Εξωτερικό - Εισόδημα προς Εξωτερικό.

Επιστήμη: προέρχεται από το ρήμα «επίσταμαι» (γνωρίζω σε βάθος, γνωρίζω καλά) και περιλαμβάνει ένα σύστημα απόκτησης γνώσης με βάση μια συστηματική μεθοδολογία η οποία βασίζεται στην έρευνα, στην παρατήρηση, στην οργάνωση και στην ταξινόμηση της παραγόμενης με αυτόν τον τρόπο γνώσης.

Εποικοδόμημα: ονομάζεται και υπερδομή και, σύμφωνα με τον μαρξισμό, αφορά την αντανάκλαση της οικονομικής βάσης περιλαμβάνοντας εξω-οικονομικά στοιχεία και θεσμούς όπως το δίκαιο, η ιδεολογία, η κουλτούρα, τα οποία αντιστοιχούν στην οικονομική βάση.

Θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα: το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής είναι το ερώτημα: περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα;

Ιμπεριαλισμός: αφορά την πολιτική του επεκτατισμού που ένα ισχυρότερο κράτος ή έθνος εφαρμόζει προκειμένου να ελέγξει ή να κυριαρχήσει έναντι άλλων εθνών ή κρατών με στόχο τη δημιουργία μιας αυτοκρατορίας ή ενός συσχετισμού οικονομικής και πολιτικής δύναμης υπέρ αυτού. Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις πολιτικές και στρατηγικές ελέγχου και κυριαρχίας

των ισχυρότερων σε οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό, στρατιωτικό επίπεδο.

Καινοτομία: η επινόηση και εφαρμογή νέων μορφών οργάνωσης της παραγωγής και μεθόδων επιχειρηματικότητας. Η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία, οι νέες μορφές εμπορίου (για παράδειγμα το ηλεκτρονικό εμπόριο) αποτελούν μορφές καινοτομίας. Οι επιχειρήσεις που καινοτομούν αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα στον ανταγωνισμό τους με τις άλλες επιχειρήσεις.

Καπιταλισμός: είναι το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που βασίζεται στην ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, στη συσσώρευση και επένδυση του κεφαλαίου με βασικό κίνητρο τη μεγιστοποίηση του ατομικού κέρδους. Στον καπιταλισμό κυριαρχεί ο νόμος της ελεύθερης αγοράς (διακίνηση εμπορευμάτων, υπηρεσιών, κεφαλαίων, προσώπων) παρόλο που το κράτος μπορεί να παρεμβαίνει σε επιμέρους τομείς της οικονομίας ή να είναι ο συλλογικός ιδιοκτήτης παραγωγικών πηγών.

Καταμερισμός εργασίας: κατανομή εργασίας σε περισσότερα πρόσωπα. Η κατανομή αρμοδιοτήτων για επιμέρους στάδια της παραγωγής σε διαφορετικά πρόσωπα με αποτέλεσμα την περισσότερη και καλύτερη παραγωγή.

Κέρδος: υπάρχουν πολλοί ορισμοί ανάλογα με τις θεωρίες και τις οπτικές των οικονομολόγων. Σύμφωνα με τη λογιστική, το κέρδος προκύπτει από τη διαφορά ανάμεσα στα έσοδα που αποφέρει μια οικονομική δραστηριότητα και του κόστους παραγωγής της.

Κοινοκτημοσύνη: η από κοινού ιδιοκτησία και χρήση των υλικών αγαθών στο πλαίσιο μιας οικογένειας, κοινότητας ή ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου

Κοινωνικό σύστημα: σύνολο από κοινωνικούς θεσμούς, δομές, κανόνες και λειτουργίες που αλληλεξαρτώνται συνδιαμορφώνοντας τους όρους και τις συνθήκες κοινωνικής συνύπαρξης των ατόμων.

Κρατικός παρεμβατισμός: η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Κύριο οικονομικό πρόβλημα: πώς, με περιορισμένους πόρους, θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Από αυτό απορρέουν και τα άλλα οικονομικά προβλήματα.

Λατιφούντιο: η μεγάλη γαιοκτησία στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η λέξη είναι λατινική (latifundium από τα *latus* = εκτεταμένος + *fundus* = κτήμα).

Μερκαντιλισμός : οικονομική θεωρία η οποία υποστηρίζει πως η ευημερία μιας χώρας εξαρτάται από τις αρχές που διέπουν το σύστημα του εμπορίου (θετικό εμπορικό ισοζύγιο) και ότι μόνο μέσω παρεμβάσεων και ρυθμίσεων οικονομικού εθνικιστικού χαρακτήρα θα επιτευχθεί πλούτος, ο οποίος κατά κανόνα ταυτίζεται με το χρήμα.

Μέσα παραγωγής: στη μαρξιστική σκέψη τα μέσα παραγωγής αναφέρονται σε όλα τα μέσα με τα οποία μια κοινωνία παράγει τα προϊόντα της περιλαμβάνοντας τις πρώτες ύλες από τη γη, τα εργαλεία, τα μηχανήματα, τις υποδομές, τις μεθόδους παραγωγής. Ο τρόπος και οι σχέσεις ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής καθορίζουν τη φύση και τον χαρακτήρα ολόκληρης της κοινωνίας.

Μηχανική αλληλεγγύη: όρος που ανήκει στον Εμίλ Ντυρκέμ και αποδίδει το νόημα της κοινωνικής συνοχής όπως αυτό διαμορφωνόταν στις παραδοσιακές και αδιαφοροποίητες κοινωνίες οι οποίες βασίζονταν στο συλλογικό πνεύμα, στην παράδοση, στις θρησκευτικές τελετές, στην ενότητα και στους δεσμούς της κοινότητας.

Μονοπώλιο: ο όρος περιγράφει μια κατάσταση όπου μια επιχείρηση έχει την αποκλειστική δικαιοδοσία για την άσκηση όλων των δραστηριοτήτων οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένα αγαθά ή υπηρεσίες.

Νόμος: θεσμοθετημένος γραπτός κανόνας δικαίου που ρυθμίζει υποχρεωτικά τις σχέσεις των πολιτών με την

πολιτική εξουσία και το κράτος, καθώς και τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους για σημαντικά ζητήματα που αφορούν τη κοινή ζωή.

Συντελεστές παραγωγής: αυτοί που παράγουν πλούτο σε μια οικονομία. Αυτοί είναι το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο (μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη.

Οικονομία: ο όρος αφορά το σύνολο των ενεργειών, των τεχνικών και των πρακτικών που διαπλέκονται στην παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση των προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών σε ένα κοινωνικό σύνολο.

Οικονομικό σύστημα: το σύνολο των θεσμών και των συνειδητών ενεργειών των μελών μιας κοινωνίας προκειμένου να παράξουν, να διανείμουν, να ανταλλάξουν και να καταναλώσουν τα προϊόντα που τους είναι απαραίτητα.

Οίκος: ομάδα ανθρώπων που ζουν μαζί. Περιλαμβάνει τα πρόσωπα τα οποία συναποτελούν έναν οικογενειακό πυρήνα. Σε πολλές περιπτώσεις στον οίκο συμπεριλαμβάνουμε και την κοινή περιουσία.

Ολιγοπώλιο: μορφή αγοράς όπου λίγες επιχειρήσεις ελέγχουν την παραγωγή και προσφορά ενός προϊόντος στην αγορά, με αποτέλεσμα να μη μπορούν άλλες επιχειρήσεις να εισχωρήσουν εύκολα στη συγκεκριμένη αγορά.

Οργανική αλληλεγγύη: όρος που ανήκει στον Εμιλ Ντυρκέμ και αποδίδει το νόημα της κοινωνικής συνοχής όπως αυτό διαμορφώνεται στις πολυπρόσωπες και σύνθετες κοινωνίες με αναπτυγμένο καταμερισμό της εργασίας. Οι σχέσεις των ατόμων διακρίνονται από την ετερογένεια και την έντονη διαφοροποίηση.

Παραγωγή: η διαδικασία μέσω της οποίας οι άνθρωποι μετασχηματίζουν τους παραγωγικούς συντελεστές σε χρήσιμα αγαθά, προϊόντα και υπηρεσίες.

Παραγωγικές δυνάμεις: τα μέσα παραγωγής μιας κοινωνίας και οι δυνατότητες που τα μέσα αυτά παρέχουν στα κοινωνικά υποκείμενα.

Παρατήρηση: ερευνητική μέθοδος και τεχνική μέσω της οποίας καταγράφουμε και μελετάμε συστηματικά μια πραγματικότητα ή ένα φαινόμενο με σκοπό την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων τα οποία είτε να επαληθεύονται είτε να διαψεύδονται.

Πείραμα: ερευνητική μέθοδος μέσω της οποίας επιχειρούμε στην πράξη να δοκιμάσουμε την εφαρμογή μιας θεωρίας ή γενικότερα μιας υπόθεσης εργασίας την οποία έχουμε στο μυαλό μας σε θεωρητικό επίπεδο. Ο σκοπός του πειράματος είναι η επαλήθευση ή και η διάψευση μιας θεωρίας, με σκοπό την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων και συσχετίσεων.

Πλήρης ανταγωνισμός: όταν σε μία αγορά για κάθε

προϊόν υπάρχουν πολλοί πωλητές (προσφορά) και αγοραστές (ζήτηση) οι οποίοι λειτουργούν ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον, χωρίς να υπάρχουν εμπόδια και φραγμοί στην προσφορά και τη ζήτηση παρά μόνο η ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα των συμμετεχόντων. Στον πλήρη ανταγωνισμό η τιμή του προϊόντος θεωρείται δεδομένη (αφού δεν επηρεάζεται από μία ή περιορισμένο αριθμό επιχειρήσεων) και υπάρχει απόλυτη ελευθερία εισόδου νέων επιχειρήσεων στην αγορά.

Πολιτική απάθεια: η αδιαφορία για την πολιτική. Μερικές φορές δεν είναι αδιαφορία για την πολιτική αλλά συνειδητή επιλογή μη συμμετοχής στα κοινά.

Πολιτική: έννοια η οποία είναι σύμφυτη με το φαινόμενο της εξουσίας περιλαμβάνοντας το σύνολο των πρακτικών, των μεθόδων και των διαδικασιών που ακολουθούνται προκειμένου οι κοινωνίες να οργανώσουν τον τρόπο διοίκησης και χρηστής συνύπαρξης των μελών τους. Όρος με πολλές εκδοχές και εκφάνσεις, επειδή αναφέρεται σε μια μεγάλη γκάμα δραστηριοτήτων και πεδίων κοινωνικής έκφρασης. Για τον λόγο αυτό, έχουμε τους όρους: οικονομική πολιτική, εκπαιδευτική πολιτική, εξωτερική πολιτική, πολιτιστική πολιτική κ.ό.κ.

Πολιτικό σύστημα: είναι η συστηματική οργάνωση θεσμών, πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που διαμορφώνουν την πολιτική βούληση της πολιτείας.

Πολιτικοποίηση: η διαδικασία εκμάθησης, διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης και συμμετοχής του πολίτη στα κοινά.

Πολιτική οικονομία: κοινωνική επιστήμη που μελετά τα οικονομικά φαινόμενα και ειδικότερα το τι θα παραχθεί, με ποιο τρόπο, πώς και με ποιο τρόπο θα αναπτυχθεί η οικονομία.

Πουριτανική ηθική: όρος που συνδέθηκε με την τυφλή πίστη στο θρησκευτικό καθήκον και την εγκράτεια, με στόχο την αυτοσυγκράτηση των ατόμων από τις καθημερινές απολαύσεις, την προσήλωση στην εργασία και την εγκόσμια ασκητική.

Προλεταριάτο: όρος με κοινωνικό, ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο, που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει την τάξη των εργατών οι οποίοι, ως μισθωτοί και εξαρτημένοι από τους αστούς-εργοδότες, πωλούν την εργατική τους δύναμη προκειμένου να αποκομίσουν ως εισόδημα τον μισθό τους που είναι και το μόνο μέσο επιβίωσης και αναπαραγωγής της εργατικής τους δύναμης.

Πρωτογενής τομέας: ο τομέας παραγωγής που περιλαμβάνει τη γεωργία, την αλιεία, την κτηνοτροφία, το κυνήγι, καθώς και την εξόρυξη –χωρίς επεξεργασία– πρώτων υλών από το φυσικό περιβάλλον.

Σοσιαλισμός: το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα το

οποίο αναγνωρίζει τη συλλογική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, τη δημιουργία συλλογικών διαδικασιών παραγωγής, διανομής και κατανομής του κοινωνικού προϊόντος με στόχο όχι την ικανοποίηση του ατομικού συμφέροντος και κέρδους αλλά την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου.

Τριτογενής τομέας: ο τομέας παραγωγής που περιλαμβάνει την παροχή υπηρεσιών, το εμπόριο, τη διαμεσολάβηση και τις ειδικές υπηρεσίες στην υγεία, την παιδεία, τις ασφάλειες, τα ελεύθερα επαγγέλματα, τις τράπεζες κτλ.

Υπεραξία: σύμφωνα με τη μαρξιστική θεώρηση είναι η διαφορά ανάμεσα στην αξία που προκύπτει από την παραγωγικότητα της εργασίας και την αμοιβή της εργατικής δύναμης η οποία συντηρεί την αναπαραγωγή της. Πρόκειται για μέρος της αξίας το οποίο δεν καρπούται ο εργαζόμενος και άμεσος παραγωγός αλλά ο ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής (κεφαλαιοκράτης).

Φεουδαρχία: κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό σύστημα το οποίο ευδοκίμησε στη Δυτική Ευρώπη τον Μεσαίωνα και βασίστηκε στα φέουδα, την αγγαρεία, την εξάρτηση των δουλοπαροίκων από τη γη, το καθεστώς της μεγάλης ιδιοκτησίας στη γη, τη συντεχνιακή βιοτεχνική παραγωγή.

Φυσιοκράτες: ομάδα φιλοσόφων, στοχαστών και οικονομολόγων του 18ου αιώνα που υποστήριζε την αρχή

του φυσικού δικαίου στην οικονομία. Πίστευαν πως ο πλούτος προερχόταν κατά κανόνα από τη γεωργία και πως θα έπρεπε, σε αντίθεση με τους μερκαντιλιστές, να εφαρμοστεί ο φυσικός νόμος στην οικονομική ζωή.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

**Αντόρνο, Τ. – Χορκχάιμερ, Μ. (1986) Η διαλεκτική του
διαφωτισμού, μτφρ. Ζήσης Ζαρίκας. Αθήνα: Ύψιλον.**

**Αριστοτέλης (χ.χ.) Πολιτικά (μτφρ. Π. Λεκατσάς). Αθήνα:
Ζαχαρόπουλος.**

**Aronowitz, S. – DiFazio, W. (1995) The Jobless Future:
Sci-Tech and the Dogma of Work. University of
Minnesota Press.**

**Berend, I.T. (2009) Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού
20ού αιώνα. Αθήνα: Gutenberg.**

**Dahrendorf, R. (1957) Class and Class Conflict in
Industrial Society. Stanford University Press.**

**Durkheim, E. (1964) The Division of Labour in Society.
Free Press.**

**Gathorne-Hardy, J. (1977) The Public School
Phenomenon. Penguin Books.**

**Giddens, A. (2002) Κοινωνιολογία, μτφρ. Δ. Τσαούσης.
Αθήνα: Gutenberg.**

**Giddens, A. (2009) Sociology. 6th edition. Cambridge:
Polity Press.**

- Heilbroner, R. (2000) Οι φιλόσοφοι του οικονομικού κόσμου, μτφρ. Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Νίκος Λιγγρής, Βίκυ Λιγγρή. Αθήνα: Κριτική.**
- Heywood, A. (2006) Πολιτικές Ιδεολογίες, μτφρ, Χαρίδημος Κουτρής. Θεσ/νίκη: Επίκεντρο.**
- Mills, C.R. (1985) Η κοινωνιολογική φαντασία, μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα - Σ. Τσακνιάς. Αθήνα: Παπαζήσης.**
- Parsons, T. (1951) Toward a general theory of action. Mass.: Harvard University Press.**
- Ritzer, G. (2010) Sociological Theory. 8th edition. Mc Graw Hill.**
- Rubin, I. I. (1994) Ιστορία οικονομικών θεωριών, μτφρ. Χρήστος Βαλλιάνος. Αθήνα: Κριτική.**
- Βαν Γκογκ (1990) Γράμματα στον αδελφό του Θεόδωρο, μτφρ. Σπύρος Σκιαδαρέσης. Αθήνα: Γκοβόστης.**
- Βασιλείου, Θ. – Σταματάκης, Ν. (1992) Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.**
- Καστοριάδης, Κ. (1986) Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα. Αθήνα: Ύψιλον.**
- Καστοριάδης, Κ. (2010) Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας. Αθήνα: Κέδρος.**
- Κρεμμυδάς, Β. (2001) Νεότερη ιστορία. Ελληνική & Ευρωπαϊκή. Αθήνα: Gutenberg.**

Μακιαβέλι, Ν. (2006) Ο Ηγεμόνας, μτφρ. Νίκος Καζαντζάκης. Αθήνα: εκδόσεις Καζαντζάκη.

Μαρξ, Κ. – Ένγκελς, Φ. (2003) Η γερμανική ιδεολογία (τόμοι Α-Β), μτφρ. Γιάννης Κρητικός. Αθήνα: Gutenberg.

Μαρξ, Κ. – Ένγκελς, Φ. (χ.χ.) Διαλεκτά Έργα. Αθήνα.

Μεταξάς, Α-Ι. Δ. (1979) Πολιτική Επιστήμη. Σύγχρονοι κλάδοι και περιεχόμενο. Αθήνα: Σάκκουλας.

Μουζέλης, Ν. (1978) Νεοελληνική Κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης. Αθήνα: Εξάντας.

Μπαγκαβός, Χ. – Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.) (2006) Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Αθήνα: Gutenberg.

Μπαμπύ, Ζ. (2010) Οι θεμελιώδεις νόμοι της καπιταλιστικής οικονομίας, μτφρ. Μ. Χρήστου - Β. Βεργωτής - Μπ. Γεωργούλας. Αθήνα: Στοχαστής.

Ντυρκέμ, Ε. (1978) Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου. Αθήνα: Gutenberg.

Πουλαντζάς, Ν. (2001) Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός. Αθήνα: Θεμέλιο.

Τσαούσης, Δ. (1983) Η κοινωνία του ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.

Τσαούσης, Δ. (1984) Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας. Αθήνα: Gutenberg.

Τσουκαλάς, Κ. (1992) Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα: 1830-1922. Αθήνα: Θεμέλιο.

Φίλιας, Β. (1978) Κοινωνικά Συστήματα (τόμοι Α-Β). Αθήνα: Νέα Σύνορα.

Φραγκουδάκη, Α. (1985) Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Παπαζήσης.

Χάμπερμαν, Λ. (1978) Τα υλικά αγαθά του ανθρώπου, μτφρ. Τζένη Μαστοράκη. Αθήνα: Μπουκουμάνης.

Ηλεκτρονικές πηγές

www.wikipedia.org (εικόνες - φωτογραφικό υλικό)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 2ου ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ώρες: 4

3.1	Ορισμός και αντικείμενο της κοινωνιολογίας.....	9
3.2	Βασικά στοιχεία του κοινωνιολογικού στοχασμού: η κοινωνιολογική «φαντασία» κατά Τ. Ρ. Μιλς. Παραδείγματα	16
3.3	Βασικές κοινωνιολογικές σχολές	23
3.3.1	Η Σχολή του Λειτουργισμού	23
3.3.2	Η Σχολή των Συγκρούσεων	30
3.3.3	Η Σχολή της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης	37
3.4	Κοινωνικοί θεσμοί.....	43
3.4.1	Τι είναι θεσμός	43
3.4.2	Η αναγκαιότητα των θεσμών	49
3.4.3	Λειτουργίες των θεσμών	50
3.4.4	Η κρίση και η αλλαγή των θεσμών	53

3.4.5 Παράδειγμα: ο θεσμός του σχολείου	57
3.5 Κοινωνική διαστρωμάτωση και κοινωνική κινητικότητα	64
3.5.1 Κοινωνικό στρώμα και κοινωνική τάξη	64
3.5.2 Κοινωνική θέση και κοινωνικός ρόλος	71
3.5.3 Κοινωνική κινητικότητα	79
3.6 Κοινωνικές ανισότητες.....	85
3.6.1 Αίτια και μορφές κοινωνικών ανισοτήτων.....	85
3.6.2 Συνέπειες των κοινωνικών ανισοτήτων.....	91
3.6.3 Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός	92
3.6.4 Οι κοινωνικές ανισότητες στην ελληνική κοινωνία	99
3.6.5 Η ισότητα ευκαιριών: ένα διαχρονικό αίτημα	102
Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες.....	110
Βασική ορολογία	115
Βιβλιογραφία	127

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.